

ΤΟ ΜΑΣΤΟΡΕΜΑ

_στοιχείο

ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Ελένη Αντωνίου - Μάιρα Μπίνιου Χατζηελευθεριάδου

Διάλεξη ΕΜΠ

Μάρτιος 2014

Αθήνα

Επιβλέπων καθηγητής : Γυπαράκης Γιώργος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

00 Εισαγωγή

01 Αρχικές παραδοχές

Επιστήμη_ του συγκεκριμένου
Επιστήμη_ του δυτικού πολιτισμού
Μυθική σκέψη
Μαστόρεμα - bricolage
Επιστήμονας και μάστορας

02 Ο σχεδιασμός

Ορισμός
Αδυνείδητος σχεδιασμός
Συνειδητός σχεδιασμός
Το bricolage στη θεωρία της Αρχιτεκτονικής
Ο μάστορας Πικιώνης

03 Παραδείγματα

Το αυθόρμητο μαστόρεμα
Η μνήμη της πόλης
Το bricolage στην επανάχρηση

04 Εκσυγχρονίζοντας το μαστόρεμα

Μαστορεύω τη γνώση
Ιδεολογία των χάκερ - ανοιχτά λογισμικά
Το άυλο μαστόρεμα του σχεδιασμού

Συμπεράσματα

Βιβλιογραφία

Ευχαριστούμε όσους συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της εργασίας
και ιδιαίτερα τον καθηγητή μας Γιώργο Γυπαράκη.

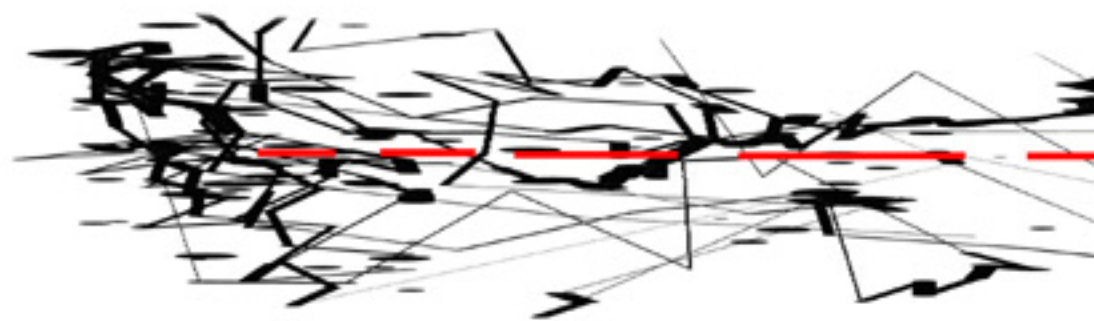
Εισαγωγή

Η παρούσα διάλεξη αποσκοπεί στην ανάλυση της έννοιας του μαστορέματος- bricolage όπως αυτή διατυπώθηκε από τον Κλωντ Λέβι Στρως. Παρ' ότι χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει δομές της κοινωνίας και δεν σχετίζεται άμεσα με τον σχεδιασμό θα διαφανεί πως είναι μια διεργασία της νόησης και της αντίληψης που συσχετίζεται και με την σχεδιαστική διαδικασία. Απώτερος σκοπός, είναι η διερεύνηση της έννοιας, τα όρια και τα αποτελέσματα αυτής της προσέγγισης ως εργαλείο του σχεδιασμού. Διανύοντας μία εποχή όπου υπάρχει πληθώρα υλικών, ιδεών και μέσων, καθώς επίσης και ανθρώπινου δυναμικού, κατάλληλα καταρτισμένου, εξετάζουμε σε ποιο βαθμό το μαστόρεμα λειτουργεί ανεξάρτητα και αυτόνομα ή διαμέσου του σχεδιασμού.

Αρχικά σε αυτήν την εργασία, αναλύεται η επιστήμη του συγκεκριμένου και το bricolage – μαστόρεμα. Ερευνούμε τον τρόπο σχεδιασμού σε πρωτόγονες, παραδοσιακές και σύγχρονες κοινωνίες. Εντοπίζουμε τα χαρακτηριστικά που καθορίζουν τον σχεδιασμό και τα συσχετίζουμε με τα χαρακτηριστικά της μαστορικής διαδικασίας. Αναφέρουμε συνοπτικά τις θεωρητικές ιδέες του μοντερνισμού και την εποχή που ακολούθησε και αναζητούμε την εφαρμογή του μαστορέματος στη σημερινή εποχή. Διερευνούμε τα όριά του μέσα στη διαδικασία του σχεδιασμού, επιχειρώντας να βρούμε υπαρκτά παραδείγματα αρχιτεκτονικής στο επίπεδο της πόλης, το δημόσιο χώρο και τα κτήρια παρατηρώντας την ενσωμάτωσή του. Προσεγγίζουμε την έννοια του bricolage για να εντοπίσουμε τον τρόπο που εφαρμόζεται σήμερα μέσα από το σύγχρονο ψηφιακό περιβάλλον.

01 Αρχικές παραδοχές

ΕΠΙΣΤΗΜΗ _ του συγκεκριμένου

Κάθε λαός αναπτύσσει ένα σύστημα γνώσεων και αντιλήψεων που καθορίζεται από το περιβάλλον στο οποίο κατοικεί και εξελίσσεται σε συνάρτηση με το αυτό. Οι πρώτες κοινωνίες είχαν γνώσεις που προέρχονταν από τη συστηματική παρατήρηση του φυσικού κόσμου που τους περιέβαλλε και ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένες. Η τάση που είχαν αυτές οι κοινωνίες για να γνωρίσουν και να αναγνωρίσουν τη σχέση μεταξύ των ειδών και των αντικειμένων τους ώθησε στην ταξινομηση και την οργάνωση. Η ταξινομητική αυτή διάθεση και η έφεση για αντικειμενική γνώση ονομάζεται κατά τον Λέβι Στρως επιστήμη του συγκεκριμένου. Τα αποτελέσματα στα οποία κατέληγαν μέσα από την εμπειρική παρατήρηση ήταν έγκυρα και πιστοποιημένα και αποτελούν το υπόστρωμα του πολιτισμού μας. Δεν υπάρχουν λαοί που σκέφτονται περισσότερο ή λιγότερο λογικά, δεν υπάρχουν κοινωνίες που είναι πιο έξυπνες από άλλες. Υπάρχει η ακατέργαστη σκέψη και η σκέψη που έχει καλλιεργηθεί.¹

“Για να μετατραπεί ένα άγριο χόρτο σε καλλιεργήσιμο φυτό, ένα άγριο ζώο σε κατοικίδιο [...] η μετατροπή των σπόρων ή ριζών σε τρόφιμα, χρειάστηκε, χωρίς αμφιβολία, μια καθαρά επιστημονική αντιμετώπιση, μια άγρυπνη και αδιάλειπτη ερευνητική διάθεση...”²

επιστήμη_ δυτικού πολιτισμού

Η εμπειρική έρευνα για το φυσικό κόσμο ξεκίνησε από την κλασική αρχαιότητα. Η γαλλική λέξη science και η λατινική scientia χρησιμοποιήθηκαν για να μεταφράσουν την ελληνική λέξη επιστήμη.³ Στην ελληνική φιλοσοφία ο Αριστοτέλης την είχε ορίσει ως τύπο αξιόπιστης γνώσης που ενισχύεται λογικά και μπορεί να διδαχθεί. Η επιστημονική επανάσταση το 1543, άλλαξε την έως τότε πορεία της επιστήμης που κυριαρχούσε από την αρχαιότητα και οδήγησε στη θεμελίωση της σύγχρονης επιστήμης.⁴

Η γνώση οργανώνεται σαν επιστήμη, από τη στιγμή που καταγράφεται, ταξινομείται και αρχειοθετείται. Στη σύγχρονη εποχή, ο όρος είναι πιο συγκεκριμένος και δηλώνει το σύστημα απόκτησης γνώσης με βάση την επιστημονική μεθοδολογία που βασίζεται στην έρευνα. Η επιστήμη εστιάζει στην ανακάλυψη γεγονότων για τον κόσμο και στη επίλυσή τους μέσα από έναν κανόνα, επομένως εργάζεται αναλυτικά. Θέτει ερωτήματα που δεν έχουν προηγουμένως απαντηθεί, επιθυμεί να ανοίξει ένα πέρασμα και να τοποθετηθεί πέρα από αυτό.⁵ Πρόκειται για μια συστηματική έρευνα της νέας γνώσης σε ένα σύστημα που δεν πηγάζει από την ανθρώπινη διαίσθηση.

Η επιστήμη του συγκεκριμένου και η επιστήμη όπως την ορίζουμε και την εφαρμόζουμε στις δυτικές ανεπτυγμένες κοινωνίες έχουν θεμελιώδεις διαφορές καθώς η επιστήμη του συγκεκριμένου πηγάζει από μια λογική που προέρχεται από τις αισθητηριακές αντιλήψεις για τον κόσμο, ενώ η δυτική επιστήμη χρησιμοποιεί αφηρημένες έννοιες για να δομήσει θεωρίες και να καταλήξει σε συμπεράσματα. Όμως είναι και οι δυο εξίσου έγκυρες, έχουν δομή, οργάνωση και πιστοποιημένα αποτελέσματα.

ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΚΑΝΟΝΑΣ
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΜΠΕΙΡΙΑ
ΕΞΕΛΙΞΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ
ΣΥΣΤΟ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΕΡΕΥΝΑ ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΩΔΙΚΑΣ
ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΛΑΝΘΑΣΜΕΝΑ
ΣΚΕΨΗ ΓΝΩΣΗ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΔΟΚΙΜΗ
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΕΝΩΣΗ ΘΕΩΡΙΑ
ΥΠΟΘΕΣΗ ΑΛΗΘΕΙΑ ΑΡΧΕΙΟΘΕΤΗΣΗ ΔΟΜΗ
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΣΚΕΨΗ ΛΟΓΙΚΗ
ΕΞΕΛΙΞΗ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΝΟΝΑΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑ
ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

μυθική σκέψη

Στην επιστήμη του ανεπτυγμένου πολιτισμού η γνώση μεταδίδεται μέσα από τη διδασκαλία και την καταγραφή. Στις πρώτες κοινωνίες που δεν υπάρχει γραφή, η μετάδοση της γνώσης εξασφαλίζεται μέσω του προφορικού λόγου, του μύθου.

Ο μύθος είναι μια αφήγηση, ένας θεωρητικός λόγος που προσπαθεί να ερμηνεύσει τον κόσμο που μας περιβάλλει, να ανακαλύψει και να επιβάλλει την τάξη. Είναι μια γλώσσα που λειτουργεί σε ένα υψηλό επίπεδο, της οποίας το νόημα μπορεί να απογειωθεί από το λόγο.⁶ Οι δομές των πρώτων κοινωνιών οργανώθηκαν με βάση την μυθική σκέψη. Ήταν ο τρόπος που μετέδιδε η μια γενιά στην επόμενη, ήθη και παραδόσεις, συνήθειες και ιδανικά. Στη θεωρητική οργάνωση που χαρακτηρίζει τη μυθική σκέψη οφείλουμε τις δομές των πρώτων κοινωνιών, τους πρωταρχικούς νόμους και κανόνες.

Κάθε φορά που κάποιος θα αναδιηγηθεί το μύθο, κάτι καινούριο θα προστεθεί συνειδητά ή ασυνειδητά και κάτι από την προηγούμενη διήγηση θα αφαιρεθεί, θα προκύψει μια καινούρια μορφή μέσω της αναδιάταξης των στοιχείων. Αυτό που χαρακτηρίζει τη μυθική σκέψη είναι ότι “κατασκευάζει δομημένα σύνολα [...] χρησιμοποιώντας υπολείμματα και λείψανα επεισοδίων”.⁷ Τα σύνολα αυτά είναι βασισμένα στο λόγο.

“Κάθε μυθολογικό σύμπαν είναι προορισμένο να δυαλύεται μόλις σχηματιστεί, προκειμένου από τα συντρίμια του να γεννηθεί ένα καινούριο σύμπαν.”⁸

μαστόρεμα - bricolage

Ο ανθρωπολόγος Claude Levi-Strauss θεωρεί πως ό,τι παράγει ο μύθος θεωρητικά, σε πρακτικό επίπεδο παράγεται με μια μορφή δραστηριότητας, με το μαστόρεμα.⁹ Στο βιβλίο του 'Η Αγρια Σκέψη' ο Levi-Strauss ιδιοποιήθηκε τη λέξη 'bricolage' (μτφ. μαστόρεμα) από το γαλλικό ρήμα 'bricoleur'¹⁰ που σημαίνει μαστορεύω. Πρόκειται για μια δραστηριότητα που συνδέεται με την τυχαιότητα, δηλώνει μια απροσδόκητη κίνηση με απρόβλεπτα αποτελέσματα. Η έννοια που διατηρείται στις μέρες μας είναι αυτή του μάστορα, του πολυτεχνίτη.

Οι κατασκευές του μάστορα απαρτίζονται από υλικά που προϋπάρχουν, που είναι διαθέσιμα, εφόσον κατασκευάζει με ό,τι υπάρχει δίπλα του, ό,τι συναντά στον χώρο που τον περιβάλλει. Εργάζεται με υλικά ετερογενή και πολλές φορές ακραία. Αυτό προκύπτει γιατί η σύνθεση του συνόλου που εκτελεί, δεν σχετίζεται με το συγκεκριμένο σχέδιο ή με κάποιο σχέδιο, αλλά είναι ένα τυχαίο αποτέλεσμα που προκύπτει από προηγούμενες κατασκευές ή καταστροφές και ευκαιρίες που παρουσιάστηκαν.¹¹ Εκφράζεται μέσα από την οικειοποίηση μιας συλλογής από ανθρώπινα απομεινάρια όπου το τέλος ενός δημιουργού γίνεται μέσο έκφρασης ενός άλλου.¹²

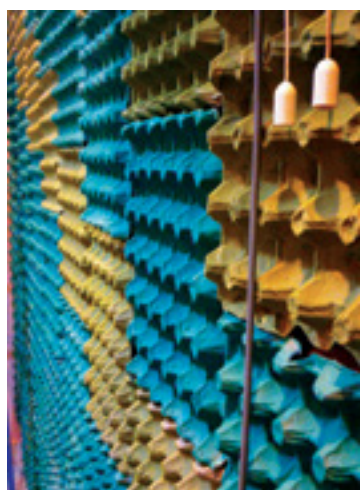
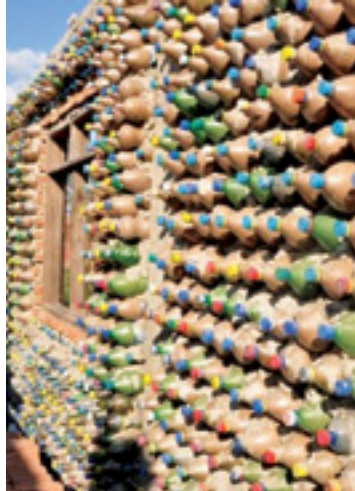
Έχει μεγάλη ικανότητα να χρησιμοποιεί συστήματα με δημιουργικό και ευφάνταστο τρόπο στην πραγμάτωση ενός έργου. Εντάσσει τα θραύσματα στο έργο του, τα ταιριάζει και ανακαλύπτει ένα σύστημα ώστε να τα οργανώσει, τα μετασχηματίζει. Το bricolage είναι ένας αυθόρμητος σχεδιασμός που ενσωματώνεται με την κατασκευή. Ο μάστορας διαλέγει, επιλέγει και ξεχωρίζει μεταξύ άλλων τα ιδανικότερα υλικά και στοιχεία για την κατασκευή του. Τα μέσα που διαθέτει για να πραγματοποιήσει το έργο του είναι 'περιορισμένα και κλειστά'.¹³

Κάθε στοιχείο αντιπροσωπεύει ένα σύνολο σχέσεων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για διαφορετικές πράξεις και με αυτόν τον τρόπο ο bricoleur μέσω της εμπειρίας του τα διαχειρίζεται και τα επαναπροσδιορίζει. Αυτή η διαδικασία τον υποχρεώνει να διερωτηθεί για τη σωστή χρήση των αντικειμένων, τον αναγκάζει να τα μεταχειριστεί και να τα τροποποιήσει και στη συνέχεια να διερωτηθεί ξανά.¹⁴ Για να καταλήξει στη λύση, ερμηνεύει με δικό του τρόπο τα δεδομένα, εφόσον δεν υπάρχει κάποιος κανόνας. Φανερώνει κάθε φορά την ιδιαίτερη προσωπικότητά του.

Με τα υλικά που έχει στα χέρια του ο μάστορας ανοίγει κάθε φορά ένα διάλογο. Αντιμετωπίζει τα μέσα του ως σημεία, δηλαδή ως στοιχεία των οποίων μεταβάλλει την έννοια. Σε αυτόν το διάλογο τα ίδια τα υλικά προτείνουν εναλλακτικά ενδεχόμενα και ο αρχικός τους σκοπός μπορεί να αλλάξει. Ο μάστορας δεν περιορίζεται στην έννοια που φέρουν τα υλικά που και δεν καθορίζεται η χρήση τους από την προηγούμενη ιδιότητά τους. Οποιοδήποτε μέσο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για οποιονδήποτε σκοπό. Αλληλεπιδρά με τα υλικά, τα διαμορφώνει αλλά τους επιτρέπει και να τον διαμορφώσουν.¹⁵

Επομένως ο δεσμός ανάμεσα στην εικόνα, δηλαδή τη λέξη που αποδίδεται σε ένα αντικείμενο και την έννοια του αντικειμένου, οι οποίες μέσα στην ένωση που πραγματοποιείται παίζουν αντίστοιχα τους ρόλους του σημαίνοντος και του σημαινόμενου, μεταβάλλεται έως ότου η κατασκευή να αποκτήσει την τελική της μορφή.¹⁶

Όταν προκύψει αστοχία ο μάστορας θα επέμβει με μια άμεση λύση. Μέσα από τους διάφορους μετασχηματισμούς που διανύει μια κατασκευή, ο bricoleur έστω και ασυνείδητα προσφέρει πληροφορίες στους επόμενους.

Επιστήμονας και μάστορας

Η μάστορας και ο μηχανικός οργανώνουν δομές ξεκινώντας από αντίστροφες αφετηρίες. Μέσα από τους αντίστοιχους μηχανισμούς διατυπώνουν το δικό τους μύθο.

"... κανείς δεν είναι σε θέση να προσδιορίσει από άκρη σε άκρη μια διεργασία. Ο Θεός ο ίδιος είναι αναγκασμένος να μαστορεύει."

J. Baudrillard (1983:209)

Ο μάστορας ανατρέχει σε διαθέσιμα υλικά που έχουν παραχθεί για άλλο σκοπό και συνδιάζει τις πληροφορίες ενώ ο μηχανικός, συλλαμβάνει την ιδέα και δημιουργεί τα υλικά και τα εργαλεία που χρειάζεται. Ο μηχανικός είναι ειδικευμένος σε διάφορους τομείς και ακολουθεί μια οργανωμένη μέθοδο στην πραγμάτωση ενός έργου ή στην ανάλυση μιας θεωρίας. Αποβλέπει στη δημιουργία ενός μόνο κώδικα, ενώ ο μάστορας συνδιάζει συγχρόνως πολλούς. Ο Levi-Strauss υποστηρίζει πως ο μηχανικός ρωτά το σύμπαν, ενώ αυτός που μαστορεύει απευθύνεται σε μια συλλογή υπολλειμάτων και έργων του ανθρώπου, δηλαδή σε ένα υποσύνολο του πολιτισμού. Ο μηχανικός βασίζεται στις γνώσεις του και προσπαθεί να σπάσει τους περιορισμούς που του παρουσιάζονται, ενώ ο μάστορας βασίζεται στην ικανότητά και εμπειρία του και δεν φιλοδοξεί να ξεπεράσει τα δεδομένα του. Ο μηχανικός αποσυνθέτει και αναλύει, δηλαδή χρησιμοποιεί έννοιες, ενώ ο μάστορας αναδιοργανώνει, επομένως σημεία. Η διαφορά τους ωστόσο δεν είναι απόλυτη. Επί της ουσίας και οι δύο "κυνηγούν μηνύματα" στην προσπάθειά τους να ικανοποιήσουν βασικές ανάγκες δημιουργώντας κατασκευές. Ο ένας επεξεργάζεται δομές συνδιάζοντας υλικά που προϋπάρχουν και ο άλλος δημιουργεί δομές μέσω υποθέσεων και θεωριών. Οι δραστηριότητες και οι νοητικές διεργασίες ακολουθούν μια αντίστοιχη δομή, εφαρμοσμένη με διαφορετική διαδικασία κάθε φορά και μέσα.¹⁷

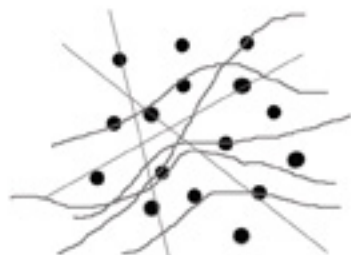
ένδειξη

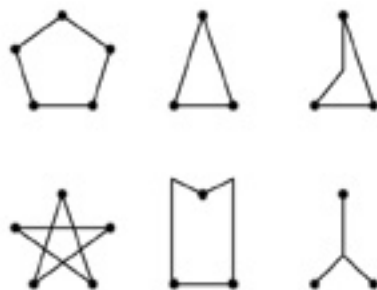
σημεία

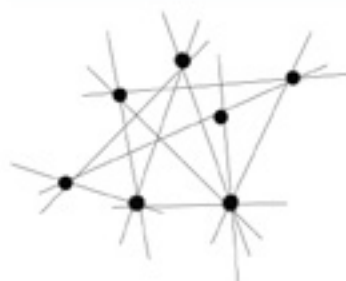
στοιχεία

εναλλακτικές

επιλογή

δεσμός

θεωρία

δομή

02 Ο σχεδιασμός

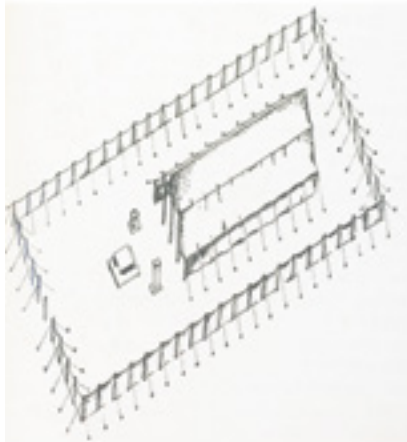
Ο σχεδιασμός_ορισμός

Ο όρος σχεδιασμός - design προέρχεται από το λατινικό ρήμα *disegnare* που σημαίνει δείχνω, επισημαίνω, διαλέγω κάτι ανάμεσα από άλλα, ξεχωρίζω.¹ Ο σχεδιασμός είναι μια διαδικασία που εμπεριέχει τη έννοια του σκοπού και μετατρέπει τις ακατέργαστες σκέψεις σε πραγματοποιήσιμες ιδέες. Είναι ένα εργαλείο που μεσολαβεί ανάμεσα στη σύλληψη μιας ιδέας και την δημιουργία της.

Ο σχεδιασμός υπήρχε ως δραστηριότητα πολύ πριν οριστεί ως επάγγελμα. Ο Christofer Alexander, διέκρινε τον σχεδιασμό σε "unselfconscious" - ασυνείδητο και "selfconscious" - συνειδητό. Ως ασυνείδητο ορίζει τον σχεδιασμό που υλοποιούσαν οι χρήστες όσο ακόμα δεν υπήρχε η κατάλληλη εκπαίδευση. Αργότερα όταν οι κοινωνίες μεγάλωσαν, ο σχεδιασμός έγινε μια σαφής δραστηριότητα, γινόταν βάση ενός σχεδίου και πραγματοποιούνταν από ειδικευμένους επαγγελματίες.²

Ασυνείδητος σχεδιασμός _ πρώτες και παραδοσιακές κοινότητες

Σε πρώτες κοινότητες, ο σχεδιασμός γινόταν από τους υποψήφιους χρήστες. Αυτοί αποφάσιζαν σε ποιόν χώρο θα κατασκευάσουν τις κατοικίες τους και χάραζαν το έδαφος κατάλληλα. Μελετούσαν το περιβάλλον τους και από αυτό προμηθεύονταν τα υλικά που θα χρησιμοποιούσαν. Έκαναν μετρήσεις για να πετύχουν τη στερεότητα και λειτουργικότητα του έργου, όχι με εργαλεία αλλά με το βήμα, το πόδι, τον πήχη. Οι κατόψεις τους διέπονταν από πρωτογενή μαθηματικά. Ο σχεδιασμός δεν προϋπήρχε αλλά εφαρμοζόταν ταυτόχρονα με την κατασκευή. Ήταν ένας σχεδιασμός στο νου, όπως και το μαστόρεμα, που τους οδήγησε από ένστικτο σε ορθές γωνίες, σε άξονες, στο τετράγωνο και τον κύκλο. Χρησιμοποίησαν γεωμετρίες που αναγνωρίζονται από το μάτι και καθορίζοντας τις σχετικές αποστάσεις των αντικειμένων, επινόησαν ρυθμούς στο χώρο.³ Τα μέσα τους για να κατασκευάσουν ήταν πρωτόγονα αλλά τα κτίσματα αυτής της εποχής είναι αξιοθαύμαστα. Πηγάζουν από το λαμπρό πνεύμα ενός ανθρώπου που δεν είναι πρωτόγονος αλλά χρησιμοποιεί πρωτόγονα εργαλεία. Η ανθρώπινη δραστηριότητα δημιουργεί κατασκευές που στέκουν ως σύμβολα και ως αρχετυπικές μορφές του κατασκευασμένου χώρου. Η αρχιτεκτονική βρίσκεται στις απαρχές της ανθρωπότητας.

Σε παραδοσιακές κοινωνίες, ο λαϊκός αρχιτέκτονας δεν ήταν μόνο ένας δοκιμασμένος οικοδόμος, αλλά και ένας έμπειρος τεχνίτης που γνωρίζει διάφορες τέχνες και τεχνικές. Ο σχεδιασμός εξακολουθεί να μην έχει θεσμοθετεί ως μια σαφής δραστηριότητα και να μην υπάρχει η απαραίτητη εκπαίδευση, όμως η παράδοση ωθεί και καθοδηγεί τη σχεδιαστική διαδικασία. Οι άνθρωποι έχουν να ακολουθήσουν σχεδιαστικές μεθόδους πολλών ετών. Αυτοί οι κανόνες προέρχονται από την ιστορία του κάθε τόπου και είναι μέρος της κουλτούρας τους, των θρησκευτικών πεποιθήσεων και των λαϊκών παραδόσεων. Η προσωπική έκφραση είναι περιορισμένη, καθώς η παράδοση υποδεικνύει και καθορίζει τα εργαλεία με τα οποία θα εργαστεί, τα υλικά που θα επιλέξει και τον τρόπο που αντιλαμβάνεται την κατάσταση. Σκοπός του είναι να δημιουργήσει με ό,τι είναι διαθέσιμο, να ανανεώσει, να τροποποιήσει και να εμπλουτίσει τα υπάρχοντα, επιλέγοντας υλικά από το περιβάλλον του.⁴

Ο σχεδιασμός έχει καθοριστεί από την παράδοση και προηγείται της κατασκευής, παράλληλα όμως συνυπάρχει έως την ολοκλήρωσή της καθώς ο κατασκευαστής δεν αποκόπτεται από την κατασκευή μέχρι να ολοκληρωθεί το έργο. Αντιμετωπίζει τα γεγονότα που παρουσιάζονται με αμεσότητα χωρίς να αποσυνθέτει και να αναλύει το πρόβλημα, αλλά αναδιοργανώνοντας τις λειτουργίες προκειμένου να δημιουργήσει την κατασκευή. Προσαρμόζει τα απρόοπτα και τα διαχειρίζεται βάση της εμπειρίας του, επιδεικνύοντας λύσεις επάνω στην κατασκευαστική διαδικασία.

Ο ανώνυμος, παραδοσιακός σχεδιασμός είναι μια μορφή bricolage, εφόσον τα εργαλεία και τα υλικά του είναι κλειστά, λειτουργεί με αμεσότητα και συμμετέχει σε όλη τη διαδικασία της κατασκευής. Ο κατασκευαστής αυτής της εποχής παρουσιάζει εξαιρετικά και διαχρονικά αποτελέσματα παρόλο που δεν έχει τη σχεδιαστική γνώση.

Το σπίτι του Αλέξανδρου Ροδάκη στο Μισαγρό της Αίγινας είναι ένα αριστούργημα της λαϊκής αρχιτεκτονικής. Χτίστηκε από τον ίδιο τον Ροδάκη, το 1880. Ήταν ένας απλός αγρότης που σεβασμό συνέλεξε τα υλικά από το φυσικό περιβάλλον. Ο χώρος έχει διαμορφωθεί με μεγάλη πλαστικότητα και η μικρή του αυλή σε υποδέχεται. Η ένταση στη διακοσμητική διάθεση που είχε ο Ροδάκης είναι εμφανής. Στις κολώνες του τζακιού χέρια ανεβαίνουν προς τα πάνω να προσεύχονται. Τα ημικυκλικά πλαίσια ανοιγμάτων του σπιτιού προεξέχουν από την επιφάνεια του τοίχου και είναι στολισμένα με ανάγλυφα κλωνάρια, επηρεασμένα από την αρχαία ελληνική τέχνη. Ακόμα και στο εξωτερικό του κτίσματος υπάρχουν διακοσμήσεις σκαλισμένες. Το σπίτι φτιάχτηκε για να είναι διακριτικό. Και επιμένει να στέκει έτσι, εκατόν τριάντα χρόνια τώρα. Ένας απλός μάστορας της πέτρας ήταν ο Ροδάκης, αυτοδίδακτος, αλλά τόσο σοφός και μετρημένος. Κι αυτή η προσωπικότητα, η μαστοριά και το μεράκι και κυρίως η αγάπη του για τον τόπο, αντανακλώνταν πάνω στις καλά σμιλεμένες πέτρες, σε κάθε αρμό, σε κάθε λεπτομέρεια. Η κλίμακα του συνόλου ήταν απόρροια της κλίμακας των πραγματικών αναγκών του ιδιοκτήτη. Τίποτε δεν ήταν τυχαίο και πουθενά δεν διακρίνεις υπερβολές.⁵

Συνειδητός σχεδιασμός

Η μετάβαση από τον ασυνείδητο σχεδιασμό στον συνειδητό ήταν αποτέλεσμα μιας κοινωνικής και τεχνολογικής αλλαγής. Ο σχεδιασμός ασκείται σαν μια σαφής δραστηριότητα, ως ένα επάγγελμα.⁶ Ο μηχανικός χρειάζεται προσόντα που παρέχονται με ειδική εκπαίδευση γιατί η κατασκευή απαιτεί πολλές ειδικές γνώσεις και συνεργασίες με ειδικούς από διάφορους κλάδους. Γνωρίζει τους κατασκευαστικούς τρόπους, επιμελείται τη λεπτομέρεια και αναλύει θεωρητικά με λόγια, με σκέψη εκφρασμένη σε λέξεις, εξειδικεύεται και εκφράζει ένα σύστημα κανόνων και τύπων. Φτιάχνει μια ολόκληρη κοσμοθεωρία με σχήματα.⁷ Ο αρχιτέκτων είναι πάντα συνειδητός συνθέτης, δεν κατασκευάζει αυθαίρετα βάση έμπνευσης ή των τυχαίων γεγονότων που του παρουσιάστηκαν. Εργάζεται βάση ενός σχεδίου και για την ολοκλήρωσή του επιλέγει μέσα από ένα σύνολο σχεδιαστικών μεθόδων που βρίσκονται στη διάθεσή του.

πως επιλέγει τα εργαλεία - ελευθερία

Στη διαδικασία του σχεδιασμού ο αρχιτέκτονας έχει μεγάλη ελευθερία στην επιλογή των υλικών και των εργαλείων που θα επιλέξει. Η επιλογή αυτή είναι τόσο σημαντική όσο είναι και η μορφή της κατασκευής. Μέσω αυτών των υλικών μπορούν να πραγματοποιηθούν μορφές που χωρίς αυτά θα ήταν αδύνατο. Τα υλικά από μόνα τους ανοίγουν πολλές δυνατότητες. Μέσα από ένα σύνολο, αποφασίζει τα ιδανικότερα για την κάθε κατασκευή. Όταν όμως επιλέξει τα μέσα που θα εργαστεί πρέπει να συνεχίσει να εργάζεται με αυτά, διότι υπάρχουν περιοριστικοί παράγοντες που δεν καθορίζονται από τον ίδιο τον αρχιτέκτονα, οι οποίοι είναι περιβαλλοντικοί, κοινωνικοί και κυρίως εξαρτώνται από την περίσταση. Όσο η σχεδιαστική διαδικασία προχωράει, τα εργαλεία του αρχιτέκτονα περιορίζονται ακόμα περισσότερο. Τα μέσα του είναι σαφώς περισσότερα από αυτά που διαθέτει ο μάστορας αλλά δεν είναι τόσο ανοιχτά όσο ο ίδιος πιστεύει ή επιθυμεί.⁸

μαστορεύω στο σχεδιασμό

Ο αρχιτέκτονας για να μπορέσει να διαχειριστεί την πολυπλοκότητα της κατασκευής, επιλέγει τα μέσα που θα χρησιμοποιήσει, γνωρίζοντας καλά τις δυνατότητες κάθε υλικού και εργαλείου και προβλέπει τις ιδιότητές τους. Τα χειρίζεται ώστε να δημιουργήσει αυτό που επιθυμεί, τα τροποποιεί ώστε να εξυπηρετήσουν το έργο που έχει να επιτελέσει και τα διαμορφώνει. Ο αρχιτέκτονας μαστορεύει, πριν από την έναρξη της κατασκευής, κατά τη διάρκεια του σχεδιασμού, πάνω σε ένα μοντέλο. Καθ' όλη τη διάρκεια του σχεδιασμού επανεξετάζει τα μέσα που διαθέτει ώστε να χρησιμοποιήσει τα πιο κατάλληλα. Ανοίγει ένα διάλογο με τα υλικά, αλλά έχει προεξοφλήσει τα ενδεχόμενα. Δεν παρασύρεται δίχως όριο από τα υλικά και τις δυναμικές μεταμορφώσεις τους.

Ο αρχιτέκτων σχεδιάζει και αρμόδιοι για την κατασκευαστική ολοκλήρωση του έργου δεν είναι ο ίδιος. Δεν είναι πλέον σχεδιαστής, κατασκευαστής και χρήστης αλλά ο επαγγελματίας σχεδιαστής. Διαχωρίζεται από την κατασκευή και περιορίζεται στην επίβλεψη του έργου. Είναι παρόν και σε ετοιμότητα για να αντιμετωπίσει τα απρόβλεπτα. Κάθε πρόβλημα αντιμετωπίζεται με αμεσότητα, ακριβώς όπως λειτουργεί και ο μάστορας. Ανατρέχει στο σχέδιο για να διορθώσει τα προβλήματα που παρουσιάζονται, σε αντίθεση με τον μάστορα που απευθύνεται στην κατασκευή. Αυτό όμως δεν διαφοροποιεί την διαδικασία αλλά τα μέσα που διαθέτει ο καθένας.

Ο ένας εργάζεται με τα χέρια του και η κατασκευή συνυπάρχει με το σχεδιασμό, ενώ ο άλλος σχεδιάζει και αυτή η λειτουργία προηγείται της κατασκευής. Τα σχεδιαστικά εργαλεία, η έκφραση και οι τεχνικές μπορεί να αλλάζουν αλλά ο μηχανισμός που εφαρμόζεται στην ολοκλήρωση του έργου είναι ο ίδιος, εφαρμοσμένος σε διαφορετικό πλαίσιο. Η αυθόρμητη σκέψη του μάστορα και το οργανωμένο μυαλό του μηχανικού δεν βρίσκονται σε αντιπαράθεση ούτε τίθεται θέμα ανωτερότητας. Ο ένας κατέχει την πρακτική εμπειρία και ο άλλος κατέχει τη θεωρητική γνώση. Είναι δύο νοητικές καταστάσεις που μπορούν να συνυπάρχουν και να συμπληρώνονται με εξαιρετικά αποτελέσματα.⁹

Ο Άρης Κωνσταντινίδης είχε την πεποίθηση πως "ο αληθινός αρχιτέκτονας δεν είναι ένας ένας κοινός επαγγελματίας ή δεξιότηχνης του σχεδιαστηρίου αλλά ο αρχιμάστορας-φιλόσοφος, ο αρχιμουσικός του γιαπιού [...]. Η θεωρία και η πράξη βαδίζουν παράλληλα [...] Και για να ομονοούνε και μάλιστα έτσι που η θεωρία να προκύπτει από την πράξη και η πράξη να γεννιέται μέσα από έναν καθαρό θεωρητικό στοχασμό. Έτσι θα μπορέσουν να παντρετούν αρμονικά το αναγκαίο με το τυχαίο και το συμπτωματικό."¹⁰

" Η αρχιτεκτονική είναι πρώτα από όλα μια κατασκευή. Αν ένα κτήριο δεν έχει κατασκευαστεί καλά, δεν μπορεί να θεωρηθεί αρχιτεκτόνημα, όσο εντυπωσιακό κι αν φαίνεται. Ο αρχιτέκτονας μιλά και σκέφτεται οικοδομικά και χρησιμοποιεί τα κατασκευαστικά μέσα του καιρού του όμως έτσι ώστε να τραγουδούν. " ¹¹

Auguste Perret

Με το τέλος του Α΄ παγκοσμίου πολέμου γίνεται συνείδηση η ανάγκη για μια ολοκληρωτική, ανανεωτική οικοδόμηση του κόσμου. Η αποδοχή και η εφαρμογή νέων συστημάτων στην κατασκευή, ευνόησε τις συνθήκες. Νέες ιδεολογίες εμφανίζονται και ξεκινά μια περίοδος γενικών μεταβολών και ανακατατάξεων. Η σχολή του Bauhaus που ίδρυσε στη Βαϊμάρη το 1919 ο Walter Gropius συνέβαλε σημαντικά σε αυτήν την νέα ιδεολογία. Με στόχο την ενότητα της θεωρητικής και πρακτικής δημιουργίας διατυπώνεται ένα πρωτοποριακό πρόγραμμα που περιλαμβάνει διπλή διδασκαλία για κάθε μάθημα. Σύμφωνα με αυτήν την ιδέα οι αρχιτέκτονες θα πρέπει να έρθουν σε άμεση επαφή με τα υλικά και την πρακτική εμπειρία της δουλειάς συνδιάζοντας ταυτόχρονα τη θεωρητική γνώση και εμπειρία ώστε να διαθέτουν μια ολοκληρωμένη καλλιτεχνική δημιουργία. Σε κάθε μάθημα οι σπουδαστές διδάσκονται από δύο καθηγητές, έναν θεωρητικό και έναν μάστορα. Το στυλ του Bauhaus διατύπωνε έναν φιλελεύθερο τρόπο ζωής, όπου τα κτήρια και τα αντικείμενα παρατάσσονται γύρω από έναν άνθρωπο, που θεωρούνταν πλέον ελεύθερος να αναδιατάξει την θέση και την λειτουργία των αντικειμένων ανάλογα με τις ανάγκες της στιγμής.¹

Παράλληλα, η βιομηχανία δημιουργεί τα εργαλεία που μπορούν να επιλύσουν όλο και πιο σύνθετα προβλήματα. Παράγονται βιομηχανικά υλικά που αντικαθιστούν τα φυσικά και κάνουν τη κατασκευή πιο εύκολη και ανθεκτική. Τίποτα δεν είναι έτοιμο, αλλά όλα μπορούν να γίνουν, είναι η νοοτροπία της εποχής.² Τα δομήσιμα υλικά παράγονται σε πολύ μεγάλες ποσότητες καθώς υπάρχει πληθώρα υλικών και εργαλείων.

“Δεν δικαιούσε να παράγεις κακά προϊόντα επειδή έχεις κακό εργαλείο [...] το πετάς και το αντικαθιστάς.”³

Αρχίζει η παραγωγή και η τυποποίηση των υλικών και ακολουθώντας νέες οικονομικές αναγκαιότητες, εφαρμόζονται επαναστατικές μέθοδοι. Η μαστορική διδασκαλία, δηλαδή η πρακτική γνώση της κατασκευής έχει ως στόχο έναν μαζικό τρόπο παραγωγής.

Ο σπουδαστής του Bauhaus μαθαίνοντας να εργάζεται με απλοϊκά εργαλεία, είναι σε θέση σταδιακά να χειρίζεται προβλήματα περισσότερο πολύπλοκα ώστε να δουλεύει τα σύγχρονα τεχνολογικά εργαλεία και τις μηχανές. Σημαντικό στοιχείο που ήθελαν να κατέχουν οι μοντέρνοι σχεδιαστές ήταν να γνωρίζουν τη διαδικασία της παραγωγής ώστε να μπορούν να επιβλέψουν το έργο σε όλη τη διάρκεια, διατηρώντας την επαφή τους με την κατασκευή σε αντίθεση με κάποιον εργάτη που γνωρίζει μόνο μια φάση της διαδικασίας.⁴ Είναι η εποχή που η διεθνής αρχιτεκτονική κοινότητα επιθυμεί να τεκμηριώσει την μια και μοναδική ολοκληρωτική αλήθεια για την αρχιτεκτονική και ένα κανονιστικό σύστημα που θα διέπει τόσο τη λειτουργία όσο και τη μορφή.⁵

Ο μοντερνισμός ιδρύθηκε πάνω στην κοινή λογική πως η μορφή πρέπει να ακολουθεί τη λειτουργία. Τη δεκαετία του 1950 ξεκίνησε μια περίοδος αμφιβολίας και αναζήτησης. Ήταν μια περίοδος νέων ιδεών και αλλαγών, αλλά και έντονης αμφισβήτησης σε όλα τα επίπεδα της κοινωνίας. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο θα διαμορφωθούν και θα διατυπωθούν πολλά και μεταξύ τους αντιφατικά αρχιτεκτονικά ιδιώματα, μορφές και θεωρητικές διακηρύξεις. Ξεκινά μια περίοδος πειραματισμών που θα συνθέσουν έναν πλουραλισμό. Ιστορισμός, συμβολισμός, έμπνευση από φυσικά φαινόμενα και από την τεχνολογία, επιστροφή σε αρχέγονες ή παραδοσιακές μορφές. Προσπάθεια σκέψης και αντιμετώπισης αρχιτεκτονικών προβλημάτων μέσα από τη γλωσσολογία και την εθνολογία, σε διάφορους συνδιασμούς, θεωρούνται θεμιτά και πρόσφορα μέσα από τους αρχιτέκτονες αυτής της περιόδου.⁶

Οι αρχιτέκτονες μη γνωρίζοντας ποιον δρόμο να ακολουθήσουν, της κοινής λογικής ή όχι και έρχοντας αντιμέτωποι με την υπάρχουσα μπερδεμένη κατάσταση, ενθουσιάστηκαν με την ελευθερία της μορφής. Προσπαθούν να βρουν έναν τρόπο έξω από το μοντερνισμό που για μισό αιώνα υπήρχε εμμονή για την επιστημονική διάσταση του αρχιτέκτονα και γι' αυτόν το λόγο ο μηχανισμός που διέπει το μαστόρεμα, σύμφωνα με τον Στρως, φάνηκε ένα δελεαστικό και εναλλακτικό όραμα στη θεωρία της αρχιτεκτονικής.⁷

Το 1966 ο Venturi βασίστηκε στο bricolage για να υποστηρίξει πως οι μορφολογικοί συμβιβασμοί, η ασάφεια, η πολυπλοκότητα και η αντιλογία είναι επιθυμητά γνωρίσματα μιας σωστής αρχιτεκτονικής. Μια αρχιτεκτονική, που τείνει να συμπεριλάβει 'και το ένα και το άλλο' παρά να αποκλείσει 'ή το ένα ή το άλλο', έχει τη δυνατότητα να περιέχει στοιχεία που είναι ταυτόχρονα ωραία και άσχημα, μεγάλα και μικρά, κλειστά και ανοικτά, συνεχή και αρθρωτά, στρογγυλά και τετράγωνα, δομικά και χωρικά. Περιλαμβάνοντας ποικίλα νοηματικά επίπεδα, δημιουργεί το διφορούμενο και την ένταση. Συνεπώς, στόχος δεν είναι η ανακάλυψη νέων μορφών, αλλά η ελεύθερη χρήση των υφιστάμενων μορφών σε νέους και «αναπάντεχους» συνδυασμούς.⁸

Το μαστόρεμα συνδέθηκε με την πολυμορφία, με την ενσωμάτωση ποκίλων και αντιφατικών υλικών στην κατασκευή και με την συνένωση πολλών στύλ. Ωστόσο το μαστόρεμα δεν μπορεί να συνδιαστεί με μια μορφή διότι είναι μια νοητική διεργασία. Η αξία του μαστορέματος δεν έγκειται στη μορφή, αλλά στα χαρακτηριστικά του μάστορα. Στο ταλέντο του, στην επαγρύπνησή του, στις δεξιότητες και στην εμπειρία του. Η ουσία που εμείς διατηρούμε είναι η ικανότητα τροποποίησης της κατασκευής, η ενσωμάτωση των απρόοπτων γεγονότων με δημιουργικό τρόπο, η εξέλιξής της μέσα από τις προσθήκες νέων ιδεών και σύγχρονων υλικών και η διατήρηση της μνήμης, εκφρασμένη σε ένα νέο πλαίσιο. Ο Irénée Scalbert θεωρεί πως ο αρχιτέκτονας – μάστορας δεν πρέπει να είναι ούτε μοντέρνος, ούτε μεταμοντέρνος αναζητώντας να δημιουργήσει μια αίσθηση αλλά προ- μοντέρνος, κάνοντας το καλύτερο με παλαιές και νέες τεχνικές, καθώς και πως πρέπει να είναι το κεντρικό πρόσωπο στη διαδικασία του σχεδιασμού. Όταν η λογική του μαστορέματος ενσωματώνεται στα δεδομένα του σχεδιασμού με όλα τα τεχνολογικά μέσα που διαθέτει η σύγχρονη εποχή, εμφανίζεται μια μορφή στην οποία συνδιαλέγεται το παλαιό με το καινούριο και προβάλλεται στο μέλλον.⁹

«...Τα υπόλοιπα του παρελθόντος δεν απορρίπτονται ούτε μένουν αναξιοποίητα, αλλά λαμβάνουν μέρος στη διαμόρφωση του νέου...»
(Fayet R. 2003, 102)

Ο μάστορας Πικιώνης

Σε έργα του Δημήτη Πικιώνη διαφαίνεται η μεθοδολογία που ακολουθούσε και η αντίληψη που είχε για την αρχιτεκτονική και για τον αρχιτέκτονα ως μάστορα. Στα έργα του συνδύαζε θραύσματα από τον αρχαίο και τον σύγχρονο πολιτισμό. Πίστευε πως ο αρχιτέκτονας είναι ένας μάστορας που συνδυάζει στοιχεία. Είχε έναν εξαιρετικό τρόπο να αυτοσχεδιάζει τόσο στη μελέτη όσο και στην κατασκευή του έργου. Το μεγαλύτερο κομμάτι της παιδικής χαράς στη Φιλοθέη έγινε με αυτοσχεδιασμούς, χωρίς σχέδια. Στο έργο αυτό ο αρχιτέκτονας εκφράζει την αντίληψη πως όλες οι κουλτούρες έχουν μια κοινή και αιώνια βάση: τα πάντα είναι διαφορετικές εκφάνσεις του ίδιου. Βλέπει την παράδοση ως κάτι ενιαίο. Λειτουργούσε ως bricoleur όχι για τη μορφή της κατασκευής αλλά για να είναι συνεπής στις απόψεις του για σύνθεση του μύθου, της ιστορίας και της φύσης.

Για τη διαμόρφωση του χώρου γύρω από την Ακρόπολη χρησιμοποίησε ευρηματικό υλικό, από τις τότε μαζικές κατεδαφίσεις νεοκλασικών κατοικιών. Στα οδοστρώματα τοποθέτησε αποξηλωμένα λόγω παλαιότητας, μαρμάρινα κράσπεδα πεζοδρομίων, αρχαία πήλινα ευρήματα χωρίς ιδιαίτερη αρχαιολογική αξία και κεραμικά θραύσματα από τις στέγες των κατοικιών της Πνύκας. Στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου του Λουμπαρδιάρη ενσωμάτωσε στοιχεία βυζαντινά, μεταβυζαντινά και λαϊκής αρχιτεκτονικής. Χρησιμοποίησε κομμάτια από την κατεδάφιση του νεοκλασσικού κτιρίου του Βαρβακείου λυκείου Αθηνών ώστε να κατασκευάσει την πόρτα του κυλικείου του ναού. Με μια λογική μαστορέματος μάζευε υλικά και τα ενσωμάτωνε στην κατασκευή.¹⁰ Με την ένταξη ετερόκλιτων στοιχείων στόχευε στην δημιουργία μιας νέας σύνθεσης, χωρίς να καταστρέφει την αξία των στοιχείων που την απαρτίζουν, αλλά επιθυμούσε την διαλεκτική ανάμεσα στο παλιό και το καινούριο. Ο μαθητής του Δημήτρης Αντωνακάκης είχε πει για τον Πικιώνη "Συγκεντρώνει τα μαρμάρινα και πήλινα κομμάτια από την κατεδαφιζόμενη χωρίς συστολή Αθήνα του 19ου αιώνα, επιχειρώντας ένα γιγάντιο κολάζ από τα περασμένα και τα τωρινά".¹¹

03 Παραδείγματα

Το αυθόρμητο μαστόρεμα

Το μαστόρεμα είναι ένα εργαλείο και μια μέθοδος που δίνει δύναμη σε ανθρώπους που δεν έχουν τα μέσα και σε κοινωνίες που δεν έχουν τους πόρους να κατασκευάσουν. Παρότι ζούμε σε μια εποχή που τα αγαθά βρίσκονται σε πληθώρα, πολλές κοινωνικές ομάδες δεν έχουν τα οικονομικά μέσα για να καλύψουν τις ανάγκες τους. Αναγκάζονται να κατασκευάζουν με υλικά που συλλέγουν από το περιβάλλον, υλικά δεύτερης χρήσης και καταφεύγουν σε αυτοσχέδιες λύσεις. Στις σημερινές παραγκουπόλεις στην Αφρική, στη Βραζιλία, στην Ινδία, κατοικούν πάνω από ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι. Ζουν σε περιοχές εκτός οργανωμένου σχεδίου και βρίσκονται στο όριο της πόλης. Οι κάτοικοι αυθαιρετούν για να καλύψουν την αρχέγονη επιθυμία του ανθρώπου για ιδιωτικότητα και προστασία, για να μπορέσουν να έχουν μια στέγη πάνω από το κεφάλι τους. Κατασκευάζουν με τα χέρια τους πρόχειρα καταλύματα με υλικά που ο ανεπτυγμένος κόσμος θεωρεί σκουπίδια, υπολείματα, ρετάλια.¹

Και στην Ελλάδα ακόμα υπάρχουν χιλιάδες κάτοικοι που ζουν εκτός οργανωμένου σχεδίου και δημιουργούν αυθαιρετες κατασκευές. Στα όρια μεγάλων ή μικρών πόλεων, στην πρωτεύουσα και στην επαρχία. Και άλλοτε επειδή τους ανάγκασε μια φυσική καταστροφή να μετοικήσουν και έπρεπε να λειτουργήσουν με αμεσότητα ή επειδή αυτός είναι ο μόνος τρόπος που γνωρίζουν για να κατοικούν, όπως οι καταυλισμοί των ρομά. Ασκούν τη δική τους πολιτική και εφαρμόζουν σήμερα το bricolage.

Η μνήμη της πόλης

Οι πόλεις περνούν πολλά μεταβατικά στάδια και η ιδέα της πόλης ως παλίμψηστο είναι τόσο παλιά όσο και οι πρώτοι πολιτισμοί, χτισμένοι πάνω στα συντρίμια των προηγούμενων. Πάνω στη γη των προγόνων, το αστικό περιβάλλον, βγαλμένο από το χώμα, αναδιηγείται τις αναμνήσεις του. Καθώς σβήνει το παλιό κείμενο, γράφεται πάνω του ένα καινούργιο. Στα παλιά ίχνη έρχονται νέοι άνθρωποι, νέες κοινότητες γράφουν τον δικό τους πολιτισμό. Εκφράζουν τον εαυτό τους και βρίσκουν το χώρο τους σε ένα ήδη διαμορφωμένο αστικό περιβάλλον. Εμπλουτίζουν το αστικό αυτό ανάγλυφο, το διαμορφώνουν και αφήνουν σε αυτόν το στίγμα τους. Στις πόλεις συνυπάρχουν οι συνήθειες, οι προσδοκίες, οι στόχοι και οι αντιθέσεις των κατοίκων.²

Οι πόλεις δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν με μια ολοκληρωτική προσέγγιση. Είναι ένα μείγμα διαφόρων στοιχείων με έντονο υπόβαθρο. Υπάρχουν πόλεις που διαρκούν και κατοικούνται για χιλιάδες χρόνια. Η Κωνσταντινούπολη, η Ρώμη, η Θεσσαλονίκη, η Αθήνα, είναι μεγάλες πρωτεύουσες του κόσμου που αλλάζουν και εξελίσσονται και με το πέρασμα του χρόνου μεταβάλλεται ριζικά η σύνθεσή τους. Η πόλη επεκτείνεται όχι πάντα οργανωμένα, αλλά με δυναμικό τρόπο ενσωματώνει τις ετερότητες. Ο χρόνος όμως απαλύνει τις αντιθέσεις και μένει μια εικόνα συχνά μπερδεμένη ωστόσο έχει μια ιδιαίτερη γοητεία. Η ισορροπία ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν είναι εύθραυστη αλλά τελικά η πόλη επιβιώνει.³

Η πόλη είναι ένα τεράστιο κολλάζ, στο οποίο καλείται ο αρχιτέκτονας να εισάγει κάτι καινούριο. Πρέπει να σχεδιάσει πάνω σε έναν ήδη διαμορφωμένο αστικό ιστό, να κρατήσει τη συνοχή του και να εντάξει νέα στοιχεία. Η κατάσταση περιπλέκεται, γιατί συχνά δεν υπάρχει ο χρόνος να συγκεντρωθούν όλες οι πληροφορίες και να γίνει αναλυτική έρευνα ώστε να απαντηθεί ένα πρόβλημα γρήγορα και αποτελεσματικά. Οι πόλεις εξαπλώνονται με γρήγορους ρυθμούς και οι κάτοικοι μεταβάλλουν το χώρο. Ο πολεοδόμος πρέπει να δράσει με αμεσότητα σαν ένας μάστορας. Απευθύνεται σε μια υπάρχουσα κατάσταση, καλείται να συνδιάσει τις ετερότητες, να δώσει λύσεις στα προβλήματα αλλά και να διαμορφώσει την επιθυμητή σύνθεση. Οι όροι ενσωμάτωση και διαχωρισμός συναγωνίζονται και άλλες φορές ισορροπούν ενώ άλλες αποτυγχάνουν.

Το bricolage στην πόλη έχει κατεύθυνση δυναμική, ενδεχομένως σε ορισμένες περιπτώσεις και αναρχική. Δεν είναι όμως μόνον θεωρία ή αντίληψη. Είναι μια διαδικασία που εξασφαλίζει μια ευαίσθητη συγκατοίκηση. Ο ολοκληρωτικός σχεδιασμός δεν μπόρεσε να προκριθεί σαν καλύτερη λύση για το μέλλον των πόλεων και μερικώς απορρίφθηκε, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι εδραιώνεται η τυχαιότητα. Ο στόχος πάντα είναι η σύνθεση των άκρων. Η αμφισβήτηση στους κανόνες είναι ακριβώς αυτό που καθιστά τους κανόνες τόσο σημαντικούς για την ελευθερία μας. Η αρχιτεκτονική στις πόλεις προσδιορίζει τη σύνθεση μιας ατμόσφαιρας, αλλά καθορίζεται και από τους χρήστες της πόλης. Με πολυάριθμες αυθόρμητες δράσεις εξορμούν στο αστικό περιβάλλον και μεταμορφώνουν την πόλη.⁴

Το Bricolage στην επανάχρηση

Είναι ευκολότερο να δημιουργηθεί κάτι από την αρχή και είναι σίγουρα πολύ πιο απαιτητικό να ενσωματωθούν στο σχεδιασμό υλικά, στοιχεία και μορφές που προϋπάρχουν. Η μετατροπή εγκαταλελειμμένων εγκαταστάσεων αξιοποιώντας το κέλυφος και ενσωματώνοντας σε αυτό καινούργια στοιχεία, αναδεικνύει το πολιτιστικό απόθεμα. Είναι μια διαλεκτική ανάμεσα στο παλιό και το νέο. Οι σχεδιαστές καλούνται να αναγνωρίσουν τα στοιχεία που αποτελούν μέρος του συστήματος και να τα εντάξουν σε ένα καινούργιο. Σχεδιάζοντας, ενσωματώνουν τα στοιχεία που εντοπίζουν και είναι σημαντικά για τον πολιτισμό τους, για τον λαό που εκπροσωπούν. Ο αρχιτέκτονας αναγνωρίζει ότι είναι ένας κρίκος στη αλυσίδα των γενεών. Δεν απορρίπτει, ταιριάζει, αναβαθμίζει και αναδεικνύει το πολιτιστικό απόθεμα. Έχουμε ξεχάσει να σκεφτόμαστε πώς θα βρούμε λύσεις, όλα είναι αναλώσιμα. Πρέπει ως αρχιτέκτονες στο σημείο που μας αφορά, να βρούμε τη δική μας θέση και υπόσταση και μέσα σε αυτήν να αναπαράγουμε τη μετάλλαξη και το δημιουργικό μετασχηματισμό.⁵

Το κάστρο της οικογένειας Astley είναι του 12ου αιώνα. Η αρχιτεκτονική ομάδα δεδομένου ότι μετά τον Μεσαίωνα στο κτίριο προστίθενται κάτι σχεδόν κάθε αιώνα και μη μπορώντας να εντοπίσουν ένα σημείο αναφοράς ώστε να αναδημιουργήσουν το μνημείο, αποφάσισαν να προσθέσουν ακόμα έναν, δημιουργώντας έναν διάλογο μέσα στους αιώνες. Οι επισκέπτες βιώνουν τη ζωή του που μετρά σχεδόν 1000 χρόνια. Συνδέει ιστορικές έννοιες, τη δημιουργικότητα, τη συντήρηση και τη διατήρηση.

High Line

Στο High Line της Νέας Υόρκης αξιοποίησαν τον εγκαταλελειμμένο σιδηρόδρομο και του έδωσαν μια νέα χρήση. Είναι ένας νέος υπερυψωμένος δρομος που πέρασε στη χρήση αξιοποιώντας το υπάρχον υλικό. Η παλιά κατασκευή δεν μεταφέρει κάποιο ιδιαίτερο νόημα ή μνήμη από ένα ιστορικό παρελθόν, αλλά διατηρείται ως ένα γεγονός που συνέβει στην πόλη, ως μια εγγραφή στον χώρο που δεν πετιέται στα σκουπίδια, αλλά ανακυκλώνεται στη νέα χρήση. Μεταμορφώθηκε σε μια φιλόξενη διαδρομή στο κέντρο της πολύβουης πόλης η οποία προσφέρει ελεύθερο χώρο εκτόνωσης στους κατοίκους με θέα το ποτάμι και τη κορυφογραμμή της πόλης. Το καινούργιο αστικό πάρκο είναι μία υπερηψωμένη διαδρομή, ενώ από κάτω περνούν οι κεντρικοί δρόμοι της πόλης. Οι πολίτες περπατούν πάνω από την διαρκή κίνηση της πόλης και ασυναίσθητα μεταφέρονται σε άλλο χώρο και χρόνο.⁶

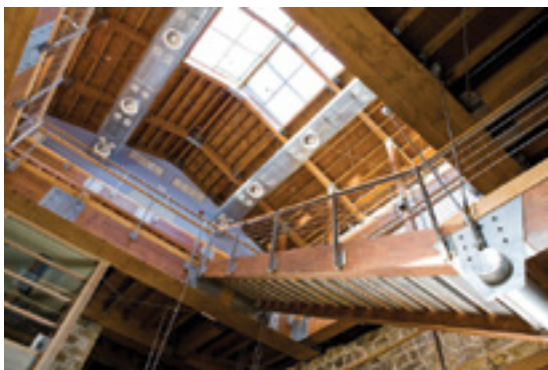
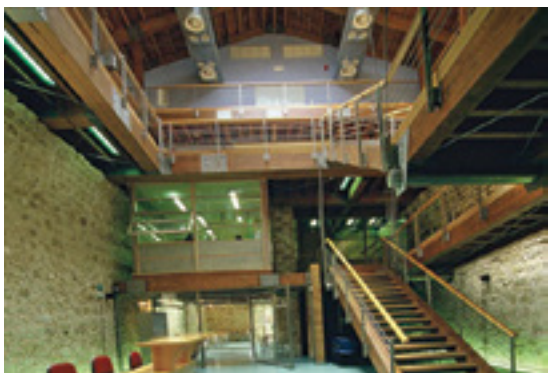
Οι Ολλανδοί αρχιτέκτονες εκφράζουν έναν νέο όρο για την επανάχρηση, μιλούν για μια υπερ-χρήση υλικών, κατασκευών και ιδεών. Μεταλλάσσουν την πόλη επαναπροσδιορίζοντας τις έννοιες. Αντιμετωπίζουν τα μέσα τους ως σημεία, ως στοιχεία που μεταβάλλεται η έννοιά τους. Προμηθεύονται για την δημιουργία νέων κατασκευών πρώτη ύλη από εγκατελειμμένες βιομηχανίες και παρατημένα ή ημι-κατεστραμένα υλικά και επανασχεδιάζουν σύγχρονα αστικά τοπία.

Στην πλατεία William στο Rotterdam, η ομάδα Architectecten2012 τοποθετεί λεπίδες ανεμογεννήτριας και δημιουργεί καθίσματα. Χρησιμοποίησαν πέντε λεπίδες με βάθος καθίσματος από 30 έως 80 εκατοστά ώστε να υπάρχει ποικιλία θέσεων. Η παιδική χαρά Wikado χωροθετήθηκε σε ένα οικοπέδο 1200 τ.μ. όπου υπήρχε μια παιδική χαρά σε άσχημη κατάσταση. Αφού χαρτογράφησαν την παλαιά κατάστασή της, επέλεξαν μέρη ανεμογεννήτριας και κατασκεύασαν πύργους, τούνελ και τσουλήθρες ώστε να δημιουργήσουν έναν λαβύρινθο.⁷

Αρσενάλι

Από ένα ερείπιο του παρελθόντος έχει μετατραπεί σε εντυπωσιακό χώρο εκδηλώσεων και εκθέσεων, όπου επικρατεί ένας γόνιμος διάλογος ανάμεσα στο παλιό με το καινούργιο. Είναι η παρέμβαση στο κτηρίο του Μεγάλου Αρσεναλίου του 1600, στα Χανιά. Αναπλάστηκε μέσα από την ιστορία του και ο χαρακτήρας του αρχικού κτιρίου ως χώρος υποδοχής για καράβια, παρέμεινε φανερός. Το κτίριο αποτελείται από ένα κτίσμα μέσα στο υπάρχον κέλυφος, μια κατασκευή από ξυλεία που αρθρώνεται με μεταλλικούς κόμβους. Η κίνηση με κλίμακες, ράμπες και γέφυρες στο εσωτερικό του συμβάλλει στην ανάδειξή του. Οι εξαίρετες αναλογίες του παραθύρου της βορεινής όψης, κοιτώντας το πελάγος ανοίγουν νέους ορίζοντες, όπως αρμόζει σε ένα Κέντρο Αρχιτεκτονικής της Μεσογείου.⁸

Μουσείο του Βερολίνου

Το μουσείο του Βερολίνου σχεδιάστηκε από τον Friedrich Stuler και χτίστηκε στα μέσα του 19ου αιώνα. Υπέστη όμως σοβαρές καταστροφές από βομβαρδισμούς του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, αρκετά κομμάτια του κατέρρευσαν και έμεινε ερειπωμένο για εξήντα χρόνια. Το Νέο Μουσείο του Βερολίνου αποκαταστάθηκε από τον David Chipperfield και λειτούργησε ξανά το 2009. Η πρόταση προκρίθηκε από διεθνή αρχιτεκτονικό διαγωνισμό και κέρδισε το βραβείο Mies van der Rohe το 2011. Η αποκατάσταση έγινε με μεγάλο σεβασμό στο ιστορικό κτήριο. Αποκαταστάθηκαν όλα τα κομμάτια του κτηρίου που ακόμα έστεκαν, συμπληρώθηκαν τα κατεστραμένα σημεία ακριβώς όπως ήταν αρχικά και η κάτοψη παρέμεινε ίδια. Το ιστορικό κομμάτι και οι προσθήκες μαζί διαμορφώνουν ένα αδιάσπαστο σύνολο, χωρίς να συναγωνίζονται αλλά προσφέροντας στην ένωση τα καλύτερα στοιχεία από διαφορετικούς κόσμους. Οι προσθήκες και επεκτάσεις του κτηρίου είναι πολύ μεγάλες σε όγκο. Αυτές έγιναν με δύο δομικά συστήματα. Σε μεγάλο βαθμό χρησιμοποιήθηκαν προκατασκευασμένα στοιχεία beton για ενίσχυση και για να διατηρηθεί η αρχική μορφολογία του κτηρίου.

Επιλέχτηκε λευκό beton ενισχυμένο με κόκκους από μάρμαρο και από το ίδιο υλικό κατασκευάστηκαν οι σκάλες και τα στηθαία. Στις πτέρυγες με τις αρχαιότητες που έχει και σημαντικά ελληνικά και αιγυπτιακά εκθέματα, εφαρμόστηκε τοιχοποιία από ανακυκλωμένα τούβλα, από τα οποία είχε χτιστεί το αρχικό κτήριο. Το κτήριο αυτό δεν είναι απλό κολάζ ή συναρμογή διαφορετικών στοιχείων. Κυρίως απηχεί τις αντιθέσεις, οι οποίες είναι προσεκτικές και μελετημένες σε κάθε μικρή τους λεπτομέρεια. Έχει γίνει μεγάλη έρευνα για το λειτουργικό κίνητρο κάθε στοιχείου. Αυτά δεν επιλέγονται άκριτα, δίχως να έχει προδιαγραφεί από πριν τί είναι και για ποιό λόγο υπάρχει στο έργο. Τα ξεχωριστά στοιχεία συμφιλιώνονται στη γενική σύνθεση, σαν μια οπτική μουσική. Σαν καλά ενορχηστρωμένη συμφωνία, υποτάσσονται τα μέρη στο κυρίως θέμα. Μια συμφωνία με οργάνωση και αρχές που έπειτα από τις εξάρσεις καταλήγει σε αρμονία.¹⁰

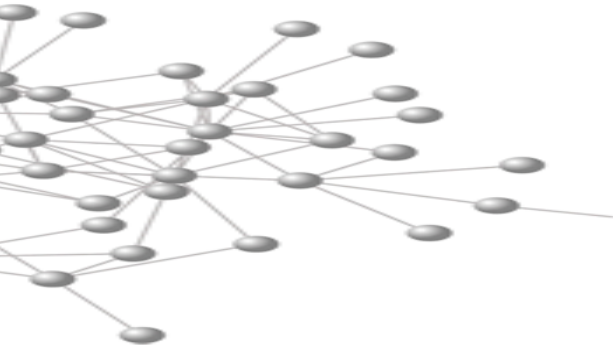

04 Εκσυγχρονίζοντας το μαστόρεμα

Μαστορεύω τη γνώση

Η επικαιρότητα κινείται διαρκώς και δύσκολα μπορούμε να καταγράψουμε την εικόνα της σύγχρονης εποχής. Διανύουμε εξάλλου μια εποχή που εμφανίζονται πολύπλευρες και ανοιχτές θέσεις για όλα τα θέματα, διαμορφώνονται καινούργιες τάσεις και εξελίσσονται νέες ιδέες.

Στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον, η έμπνευση δεν προέρχεται από τη μίμηση της φύσης, όπως ήταν η πλατωνική ιδέα, αλλά υπόβαθρο της ανθρώπινης δημιουργικότητας είναι ό,τι έχει κατασκευάσει ο πολιτισμός.¹ Καθημερινά σχεδόν ανατρέχουμε σε κείμενα, εικόνες, ιδέες, συνδυαζόμαστε με τα στοιχεία του σύγχρονου πολιτισμού και συμμετέχουμε σε ένα πολυεπίπεδο πολιτιστικό ψηφιδωτό. Το bricolage ως δημιουργικό εργαλείο μετασχηματίζεται. Ο μηχανισμός επεκτείνεται και δεν αγγίζει μόνο τον σχεδιασμό, μικρής ή μεγάλης κλίμακας, αλλά και το λόγο, την τέχνη, τη μουσική, την τεχνολογία, την ίδια τη φιλοσοφία και την επιστήμη. Μέσα από μια μεγάλη τράπεζα συστηματικών γνώσεων, κάνουμε συνεχώς αναφορές στα προηγούμενα. Αυτό που παλαιότερα ο bricoleur χρησιμοποιούσε ως πρωτογενές υλικό έχει διευρυνθεί ως έννοια. Σήμερα υλικό του, είναι η γνώση που συσσωρεύεται και διαδίδεται σε όλο το πλανήτη, μέσα από το σύγχρονο μύθο, το διαδίκτυο. Αγγίζουμε γνώσεις και ιδέες, τις οικειοποιούμε και τις αναδηγούμε, δομούμε τη δική μας μικρή η μεγάλη θεωρία.

Η ψηφιακή εποχή διευκολύνει τη ροή και ανταλλαγή περιεχομένου. Ο υπολογιστής είναι εργαλείο και ταυτόχρονα μέσο έκφρασης και ο αρχιτέκτονας είναι δεξιότηχης στον χειρισμό. Εκφράζεται χρησιμοποιώντας το λεξιλόγιό τους, τους χειρίζεται και τον χειρίζονται. Η ψηφιακή, φιλική τεχνολογία είναι μια παράμετρος που δεν μπορούμε να αγνοήσουμε καθώς είναι παντού παρούσα. Επιταχύνει την εξέλιξη, συμμετέχει στον τρόπο με τον οποίο παράγεται η αρχιτεκτονική και συχνά υπαγορεύει τη μορφή ανάλογα με το νέο σχεδιαστικό εργαλείο : το πρόγραμμα - software. Η αρχιτεκτονική μεταβάλλεται, ψηφιοποιείται και κατακλύζεται από πληροφορίες και εξειδικευμένες γνώσεις. Ο Ηλίας Ζενέτος, ένας από τους πρώτους εκπροσώπους μιας «παγκόσμιας ψηφιακής γενιάς-digital generation», με διορατικότητα προφήτη προέβλεψε «μια ψηφιακή online αρχιτεκτονική» που είναι γεγονός στις μέρες και θα ενταθεί ακόμη περισσότερο στο μέλλον.² Στις νέες δυνατότητες των υπερ-σύγχρονων μέσων, περισσότερο από ποτέ δίνεται η δυνατότητα να μεταβάλλω, να ενώνω, να ταιριάζω κομμάτια. Αποκοπή - Αντιγραφή - Επικόλληση - Μεταφορά - Cut - Copy - Paste - Transfer. Είναι το νέο ηλεκτρονικό θ(ρ)αύ(σ)μα. Είναι ο μύθος του σύγχρονου ηλεκτρονικού bricoleur που μεταδίδεται ταχύτατα.

μαστόρεμα στον άυλο σχεδιασμό

Μεταφέρουμε δεδομένα, κείμενα, εικόνες και κώδικες από μία πηγή σε καινούριο προορισμό, ατόφια ή επεξεργασμένα και αυτό είναι το άυλο μαστόρεμα του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού. Όλος ο μηχανισμός αναλύεται στο απλό σχήμα οικειοποιύμαι, τροποποιώ, συνθέτω, βελτιώνω. Ανατρέχω στο διαδίκτυο, έχω πρόσβαση σε μια τεράστια τράπεζα με άπειρο υλικό. Παίρνω, χρησιμοποιώ, ενσωματώνω αλλά και ξαναδίνω στην κοινότητα τη δική μου συνεισφορά.

Διαμορφώνεται μια γόνιμη επικοινωνία και ένα δίκτυο μέσα στο οποίο μπορούν να υπάρξουν πολλαπλές διασυνδέσεις. Κάνω εντέλει το προσωπικό μου bricolage. Ο αρχιτέκτονας ενσωματώνει έτοιμα συστήματα στο σχέδιό του. Μπορεί να λύσει ένα τεχνικό πρόβλημα από τη προηγούμενη γνώση που προσφέρεται σε όλους. Η νέα γνώση είναι ανηρτημένη στο δίκτυο.

Με αυτή τη διάσταση της ψηφιακότητας τα εργαλεία δεν είναι "περιορισμένα" ούτε "κλειστά". Ο αρχιτέκτονας είναι ελεύθερος να επιλέξει. Δεν περιορίζεται από τα μέσα που χρησιμοποιεί. Το "ό,τι είναι διαθέσιμο, ό,τι βρήκε κοντά του" είναι σχεδόν όλος ο πλανήτης. Απευθύνεται στο σύμπαν και ρωτά, το διαδίκτυο. Πρέπει ωστόσο να διαχωρίσει, να επιλέξει ποιο μέσο και πώς θα χρησιμοποιήσει.

Η νέα γνώση προσφέρεται χωρίς να υπαγορεύεται από κανονες για την εφαρμογή της. Αντιθέτως, το κλίμα στις κοινότητες των σχεδιαστών είναι πώς θα βρεθεί ο οικονομικότερος και αποτελεσματικότερος συνδυασμός. Πλατφόρμες με μεγάλες δυνατότητες ανοίγονται προς πολλές κατευθύνσεις. Κάθε σύστημα γίνεται έτσι ένα σημείο, όπως ακριβώς έκανε ο πρώτος bricoleur. Περισσότερο από ποτέ τα εργαλεία και τα μέσα είναι ανοιχτά και είναι σημεία. Το πραγματικό γίνεται δυναμικό και μπορεί να πάρει ποικίλες μεταμορφώσεις. Περισσότερο από ποτέ ο αρχιτέκτονας ταιριάζει ετερόκλιτα στοιχεία. Ανοίγεται στην παρόρμηση και ανοίγει ένα διάλογο με τα υλικά, τα μέσα και τους άλλους σχεδιαστές. Εισάγει στο σχέδιό του τεχνικά δεδομένα με προδιαγραφές ή παράμετρους με πληροφορίες που έχουν αναλυθεί από άλλους.

Οικειοποιείται και ξαναδίνει στην κοινότητα αλλά στη σημερινή εποχή η ανταλλαγή γίνεται συνειδητά.

Ενεργούμε δομικά στον άυλο σχεδιασμό της αρχιτεκτονικής. Αρωγοί σε αυτή τη πρακτική είναι μεγάλες εταιρίες, που διαισθάνονται την τάση της εποχής και υποστηρίζουν την καινοτομία προσφέροντας πλατφόρμες με βιομηχανικές παραμέτρους. Η osram απευθύνει κάλεσμα σε όλους να προτείνουν ιδέες και λύσεις με σκοπό να εξελίξουν. Οι προτάσεις διατίθενται μέσα στην κοινότητα των χρηστών που μοιράζονται την πληροφορία και τη γνώση.

Ο δεσμός ανάμεσα στο σημαίνον και το σημαίνόμενο σπάει, γιατί κάθε νέος δημιουργός μπορεί να κάνει τη δική του μετάφραση και προσαρμογή, να αλλάξει το υλικό, να προσαρμόσει στις συνθήκες του, να προεκτείνει την ιδέα, να την εφαρμόσει με τελείως νέα έννοια. Ο αρχιτέκτονας εφαρμόζει «προσαρμόζοντας επί τόπου ετερόκλιτα στοιχεία στο ίδιο κοινό δομικό σύστημα». ⁵

Η ιδεολογία των Hacker και η εφαρμογή στο Ανοιχτό Λογισμικό

Ξεκινά μια μεγάλη συζήτηση ανάμεσα σε θεωρητικούς και διανοητές που διατυπώνει ερωτήματα και θέτει ηθικούς προβληματισμούς για τη σωστή χρήση της πληροφορίας.⁷ Αναζητούν το κανονιστικό πλαίσιο για τα πνευματικά δικαιώματα,⁸ που παραδοσιακά φράζουν την είσοδο και θέτουν ένα σκληρό όριο. Το όριο όμως που τέθηκε χθες παραβιάστηκε και το νέο όριο πάλι είναι κινητό.⁹ Δύσκολα μπορούμε να πάρουμε θέση ανάμεσα σε αυτούς που αντιτίθενται στην αντιγραφή και σε αυτούς που την υποστηρίζουν, γιατί ο κόσμος μας δεν είναι τόσο ξεκάθαρα ή απλά διαχωρισμένος.

Στο hacker manifesto ο McKenzie³ παρουσιάζει την πληροφορία σαν το νέο κεφάλαιο. Σε μια αντίστοιχη αναλογία με τον προλετάριο που πάλευε για την ελευθερία του κεφαλαίου και για την απόκτηση πρόσβασης σε αυτό, σήμερα ο hacker παλεύει για την πληροφορία. Κάθε βιομηχανία που ανακαλύπτει ή εφευρίσκει μια ιδέα, την κατοχυρώνει και μέσα στην αγωνία της να κατακτά διαρκώς χώρους, απαγορεύει την είσοδο σε άλλους. Περιφράσει την πληροφορία ως ιδιοκτησία και απαγορεύει τη πρόσβαση.

«...η πληροφορία θέλει να είναι ελεύθερη, αλλά είναι παντού αλυσοδεμένη».⁴

Ο χάκερ παλεύει για ελευθερία, θέτει βάσεις και ανοίγει δρόμο για να εισαχθούν στον κόσμο νέα πράγματα. Θέλει να εκσυγχρονίσει και να σπάσει το κατεστημένο. Προσπαθεί όπου παράγεται γνώση, να υπάρχει και πρόσβαση. Ο χάκερ υποστηρίζει τον πολυτεχνίτη bricoleur και του δημιουργεί τις συνθήκες για ελεύθερη πρόσβαση σε χώρους.

Κοινότητες σε όλον τον κόσμο τάσσονται υπέρ της ανοιχτής χρήσης της πληροφορίας για να εξομοιωθεί η παραγωγικότητα, να ενεργοποιηθεί η καινοτομία, να αυξηθεί η οικονομική ευημερία. Διατυπώνουν το αίτημά τους με διαφορετικό τρόπο αλλά όλες συμφωνούν στην ελεύθερη παιδεία και την ανοιχτή γνώση. Ο λόγος, η τέχνη, η φιλοσοφία και η επιστήμη, πρέπει να είναι προσβάσιμες σε όλους.¹⁰ Οραματίζονται μια νέα κοινωνική τάξη, διευρυμένη και με ενεργή συμμετοχή στα κοινά για να ανθίσει η δημιουργία και η καινοτομία.

Η Δημιουργική Τάξη - Creative Class ¹¹ τονίζει την σημασία της ανοιχτής δημιουργικής δραστηριότητας ως προϋπόθεση για την εξέλιξη των πόλεων, και η Ελεύθερη Κουλτούρα - Free Culture θέτει το διαδίκτυο κυρίαρχο μέσο για να συμβάλλουμε στην πρόοδο. Μέσα στην ίδια αντίληψη δημιουργούνται το Creative Commons ¹² και το Copyleft, που είναι πλατφόρμες για να μπορούν συγγραφείς και σχεδιαστές κάθε χώρου να μοιράζονται τη δουλειά τους. Πρακτικά είναι απλό αλλά εννοιολογικά είναι ανατρεπτικό, γιατί θέτει ένα πλαίσιο πολύ διαφορετικό από όλα όσα έχουμε συνηθίσει. Δεν χρειάζεται να κλείνουμε τον κόσμο σε κουτιά και να περιφράσουμε διαρκώς χώρους. ¹³ Το Ίδρυμα Ελεύθερου Λογισμικού - Free Software Foundation υποστηρίζει πως ο σωστός τρόπος ανάπτυξης των λογισμικών είναι οι ανοιχτοί και ελεύθεροι κώδικες - open source. ¹⁴ Αυτοί δημιουργούνται συνήθως ως μια συλλογική προσπάθεια στην οποία προγραμματιστές επιθυμούν να βελτιώσουν τον αρχικό κώδικα και μοιράζονται τις αλλαγές εντός της κοινότητας. Οι ανοιχτοί κώδικες δεν διαλύουν το δικαίωμα της πνευματικής ιδιοκτησίας. Αντιθέτως πλαισιώνονται από συγκεκριμένες άδειες που καθορίζουν όρια για την ελευθερία τροποποίησης και διανομής καθώς και ποιά δικαιώματα παραχωρούνται. Δεν χρειάζεται κάθε φορά να εφεύρουμε ξανά τον τροχό. ⁶

Είναι αποδεκτό να είμαστε τεμπέληδες. Σε αντίθεση με όσα μας έχουν διδάξει αντιτάσσουμε το νέο σύνθημα της εποχής : η αντιγραφή είναι καλή.

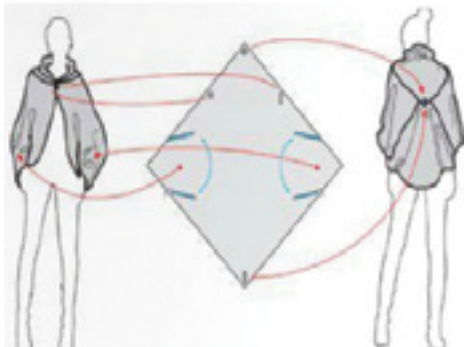

Η ελεύθερη πρόσβαση κάνει τη γνώση προσιτή, διαπερατή και πρακτικά εφαρμόζεται με τα λογισμικά ανοιχτού κώδικα. Η ιδέα των ανοιχτών λογισμικών εξαπλώνεται με ποικίλες εφαρμογές και προσελκύει αυξανόμενο αριθμό υποστηρικτών. Πλήρη σχέδια για μικρά ή μεγάλα μηχανήματα προσφέρονται με μορφή ανοιχτού κώδικα. Κατασκευάζονται με ελάχιστο κόστος από ευτελή υλικά, υπολείμματα προηγούμενων κατασκευών ή καταστροφών, ή εναλλακτικά μπορεί να κατασκευαστεί από υλικό που δεν είχε προδιαγραφεί. Μπορεί να μεταμορφωθεί αμέτρητες φορές. Μπορεί ο καθένας να πάρει την κατασκευή στα χέρια του, να γίνει bricoleur.

Μπαίνουμε σε μια ελεύθερη δημιουργική ιδέα όπου όλα είναι ελεύθερα και είμαστε κι εμείς ελεύθεροι. Βαδίζοντας στη σκέψη του Hegel ότι «η πρόοδος της ανθρωπότητας δεν είναι τίποτα άλλο παρά η πρόοδος της συνειδητοποίησης της ελευθερίας», το ελεύθερο λογισμικό βασίζεται στις ιδέες του σεβασμού και της συνεργασίας, της αλληλεγγύης και της κοινοκτημοσύνης. Θέτει φιλοδοξίες με διπλό σκοπό. Να επηρεάσει θετικά έναν νέο τρόπο ζωής και εργασίας και να αλλάξει τα δεδομένα στην πράξη του σχεδιασμού.

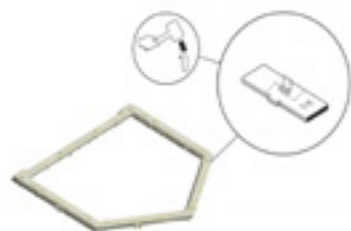
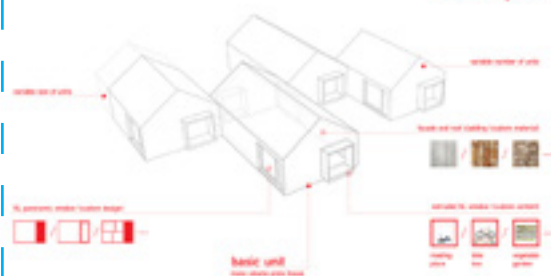
Ο Otto Von Busch είναι ένας μάστορας, ακτιβιστής, φιλόσοφος. Κάνει μόδα που αγγίζει τα όρια της τέχνης. Εστιάζει στην έρευνα για την ένδυση, προσπαθεί να τη μεταφράσει σαν μια κοινωνική ανάγκη και πειραματίζεται για να δημιουργήσει μια νέα εικόνα.¹⁷ Ερευνά πώς η μόδα μπορεί να μετατραπεί από φαινόμενο παθητικότητας, σε απελευθερωτική διαδικασία με την ικανότητα δημιουργίας. Η πρακτική να φτιάξεις κάτι μόνος σου και η επαναχρησιμοποίηση παλαιότερων υλικών ήταν πάντα ένα κομμάτι της ένδυσης. Είναι ο τρόπος με τον οποίο οι καταναλωτές γίνονται παραγωγοί και μάστορες.¹⁸ Όπως η δεκαετία του '70 στηρίχτηκε στην ιδέα της δημοκρατικότητας της κατανάλωσης, εδώ υπερασπιζόμαστε τη δημοκρατικότητα της παραγωγής.

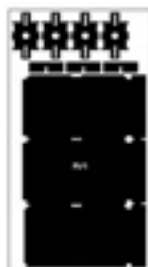
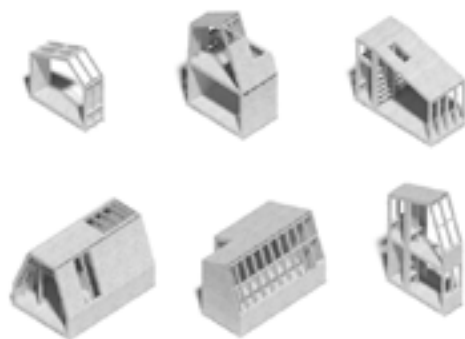
Μέσα σε αυτό το πλαόσιο διαφαίνεται μια τάση που αγγίζει δειλά και την αρχιτεκτονική. Είναι περιορισμένες μεν, αλλά ήδη υπάρχουν κοινότητες που προσφέρουν δωρεάν κώδικες αρχιτεκτονικής στο διαδίκτυο.¹⁹ Αρχιτέκτονες παρέχουν δωρεάν αρχιτεκτονική και οι ενδιαφερόμενοι κατεβάζουν τα σχέδια, τα προσαρμόζουν στο κτηριολογικό τους πρόγραμμα, στην περιοχή και στις συνθήκες. Χρήστες, κατασκευαστές και αρχιτέκτονες είναι ισότητα μέλη ενός συστήματος. Οι υποστηρικτές της ανοιχτής αρχιτεκτονικής αγκαλιάζουν την ιδέα της συμμετοχής του συνόλου, της συνεργασίας που φέρνει ευφάνταστα και ενδιαφέροντα αποτελέσματα. Με αυτή τη λογική η αρχιτεκτονική προσλαμβάνεται ως κάτι μονίμως ανοιχτό, η ζωή περνάει από μέσα της, οι χρήστες την μορφοποιούν και την αλλάζουν και εστιάζει στον κύριο προορισμό της. Να καλύψει τις βασικές ανθρώπινες ανάγκες και να υπηρετήσει το σύνολο. Μια πλατφόρμα ανοιχτής αρχιτεκτονικής στόχο έχει να διαδώσει την ιδέα ότι η αρχιτεκτονική πρέπει να είναι δημόσια.

Στο wikihouse²⁰ διατίθενται σχέδια, τα οποία έχουν σχεδιαστεί παραμετρικά για να επιδέχονται διαμορφώσεις, τροποποιήσεις. Κάθε πιθανός συνδυασμός καταλήγει σε πλήρη σειρά κατόψεων και όψεων, με στοιχεία τυποποιημένα και αριθμημένα. Δεν χρειάζονται ειδικές τεχνικές γνώσεις και η κατασκευή ολοκληρώνεται σε μια μέρα. Όσο φιλόδοξο κι αν φαντάζει αυτό το σχέδιο, θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι η θεωρία της αρχιτεκτονικής έχει διατυπώσει πολύ πιο ανεφάρμοστες ουτοπίες. Αυτή τουλάχιστον δομείται σε μία πρακτική βάση, χρησιμοποιεί τη σημερινή τεχνολογία και προσπαθεί να προτείνει μια λύση με ενσυναίσθηση στις ανάγκες και τα αδιέξοδα του σημερινού κατοίκου.

Xh
house as a system

2+

Απώτερος σκοπός των νέων τεχνολογιών της πληροφορίας, είναι να κάνει μια σαφή νήξη στις υπερσύγχρονες εφαρμογές και σε όσα διακυβεύονται μέσα από αυτές.²¹

Όσοι οραματίζονται μια ανοιχτή αρχιτεκτονική το κάνουν διότι πιστεύουν πως μέσα από αυτή την εφαρμογή θα δημιουργηθούν προσιτοί τρόποι κατοίκησης και συνάμα ποιοτικοί. Είναι σημαντικό να πιστεύουμε ότι μέσω της αρχιτεκτονικής, η ζωή μπορεί να γίνει καλύτερη, μπορεί να βελτιωθεί για το σύνολο της κοινωνίας. Δεν είναι πρώτη φορά άλλωστε που ακούγεται αυτή η ιδέα. Για τον Ηλία Ζενέτο η κατοικία δεν είναι καταναλωτικό αγαθό, αλλά αγαθό χρήσης. Είναι το δικαίωμα κάθε ανθρώπου στην κατοίκηση. Με την μορφή μιας μαζικής παραμετροποιημένης κουλτούρας η αρχιτεκτονική μπορεί να γίνει προσβάσιμη από το σύνολο του πληθυσμού. Το όραμα για μια μεγάλη βιβλιοθήκη από ανοιχτά λογισμικά αρχιτεκτονικής, μια μεγάλη βιβλιοθήκη γνώσης, τεχνολογίας ακόμα και υλικών που θα προσφέρεται από τους ειδικούς στο σύνολο θα αποσκοπούσε στο να γίνει ο χρήστης κατασκευαστής του δικού του χώρου, όπως πάντα υπήρξε ο bricoleur.

Ηδη από τη δεκαετία του 1960 ο Ζενέτος υποστήριξε την ανάγκη να μεταβούμε από τον Λειτουργικό στον Διαδραστικό Άνθρωπο. Να έχει την ευκαιρία ο χρήστης να μεταβάλλει τον χώρο που του ανήκει. Από τους 1.000 αρχιτέκτονες που θα σχεδιάζουν προτιμούμε τους 1.000.000 bricoleurs που θα εφαρμόζουν αρχιτεκτονική, για να αποκεντρωθεί ο έλεγχος στην παραγωγή του χώρου.

Ό,τι σχεδιάζει η αρχιτεκτονική στις μέρες μας απευθύνεται στο μικρότατο ποσοστό του 1% του παγκόσμιου πληθυσμού. Από μόνο του αυτό το γεγονός, ακούγεται αντιδημοκρατικό αλλά και με οικονομικούς όρους δεν φαίνεται να είναι καλή στρατηγική για το μέλλον του επαγγέλματος του αρχιτέκτονα. Μιας και πάντα υπάρχει οικονομικό υπόβαθρο για την αρχιτεκτονική, η οποία είναι άρρηκτα δεμένη με την οικονομία και την πολιτική. Η αρχιτεκτονική πρέπει να απευθύνεται σε όλους. Οι πολλοί ενημερωμένοι χρήστες φέρνουν μαζί τους και ένα ολόκληρο σύστημα αξιών για τον τρόπο που θα μπορούσαμε να σχεδιάζετε η πόλη, για το πώς θα διαμορφώνεται ο δημόσιος χώρος. Οι πολίτες θα έπρεπε να έχουν το δικαίωμα να κατασκευάζουν. Όχι να σχεδιάζουν, αυτό άλλωστε είναι ξεκάθαρα δουλειά του επαγγελματία αρχιτέκτονα. Με αυτή τη νοοτροπία το δεν υπερασπιζόμαστε την εκλαΐκευση της αρχιτεκτονικής ή τον υποβιβασμός του αρχιτέκτονα αλλά ακριβώς το αντίθετο. Να ανοίξει το εύρος όσων μπορούν να απολαύσουν την καλή αρχιτεκτονική.

1%

7 δισ. άνθρωποι

Συμπεράσματα

Ο κτισμένος χώρος είναι η κοιτίδα του πολιτισμού μας και ο αρχιτέκτονας, ως κυρίαρχος κρίκος στον μετασχηματισμό της κοινωνίας, έχει να παραλάβει το ιστορικό βάρος.²² Σε αυτή τη διάλεξη αναζητήσαμε τη διαδικασία, τις επιπτώσεις και τις πιθανότητες ώστε ο σχεδιασμός, απαλλαγμένος από προκαταλήψεις, να έχει αναρίθμητες μεταμορφώσεις και μετασχηματισμούς, προκειμένου να προσαρμοστούν στις δικές μας απαιτήσεις και ανάγκες.

Η εποχή μας εστιάζει σε μια παγκοσμιοποιημένη έκφραση. Η μαζική κουλτούρα και τα στερεότυπα είναι ακόμα ο κανόνας. Η κατεύθυνση δίνεται από μεγάλους οργανισμούς που αναζητούν ένα τέλειο, ομογενοποιημένο προϊόν, μια ενιαία αρχιτεκτονική νοημοσύνη. Ψάχνουν μια ολοκληρωμένη, ολιστική αισθητική, ένα υπερεθνικό σύμβολο που να έχει απήχηση σε μαζικό κοινό, ακριβώς όπως το 1960 η United Biscuit Company προσπαθούσε να φτιάξει το παγκόσμιο μπισκότο.²³ Η παγκοσμιοποίηση όμως κοιμίζει τη φαντασία. Ευχόμαστε στο σχεδιασμό, να υπάρχει ένας δημιουργικός πλουραλισμός ιδεών που θα αντιπαρατεθεί στην άκρατη παγκοσμιοποίηση και η αρχιτεκτονική, απαλλαγμένη από προκαταλήψεις, να έχει προσωπικό στίγμα απέναντι στα στερεότυπα μοντέλα, να αξιοποιεί δημιουργικά το υπάρχον και να διατηρεί επιφυλάξεις για το παντοδύναμο καινούργιο.

Ο bricoleur ζει σαν το παιδί, δοσμένος απόλυτα στο παρόν. Είναι χαρισματικός γιατί παρατηρεί τα πράγματα με πνευματική διαύγεια και έχει απροκάλυπτη κριτική σκέψη. Δεν θαμπώνεται από την εικόνα και βλέπει την καθαρή αλήθεια και ουσία των πραγμάτων. Παρόλα αυτά του είναι αδύνατον να εγκαταλείψει τη δική του θέση. Δεν μπορεί να μεταβεί σε διαφορετικά σχεδιαστικά επίπεδα, γνωρίζει μόνο την δική του κατασκευαστική λογική. Η σοφία του πηγάζει από την απλότητα που είναι αυθεντική και δεν είναι αποτέλεσμα πολυμάθειας. Εμπιστεύεται το μυαλό και τα χέρια του και εντυπωσιάζει τους μορφωμένους μηχανικούς με την ακρίβεια των γνώσεών του ακόμα και για τις πιο μικρές λεπτομέρειες. Εργάζεται και μιλά αυθόρμητα, η κατασκευή του λαξεύεται από τα χέρια του και διαπνέει την αμεσότητα του ταπεινού του εαυτού. Συχνά πέφτει και σε αντιφάσεις αλλά η αθώα ματιά του μπορεί να διακρίνει τις ηθικές ανεπάρκειες των πολύπλοκων μηχανισμών. Με τα μάτια του μάστορα ο αρχιτέκτονας μπορεί να δει τον εαυτό του με ανανεωμένο ελεύθερο πνεύμα, να ξαναγυρίσει στις αρχετυπικές μορφές και αντιλήψεις πριν τον βαρύνει η παιδεία. Να μπολιάσει την έμπνευση και τη πολύπλευρη μόρφωσή του με αθώα συνειδητότητα.²⁴ Πολλοί διανοητές γοητεύτηκαν από το μύθο του bricoleur και φώτισαν και άλλες πλευρές του θέματος. Ο Derrida σχολιάζει τον bricoleur αλλά θέλει να αποδομήσει τη δομικότητα των ισχυρισμών του Strauss. Ο Ουμπέρτο Έκο προσπαθεί να βρει τις συγγένειες της μαστορικής με τη σειριακή σκέψη, η οποία συνταιριάζει ετερόκλητα στοιχεία πάνω στο πεδίο και καλεί ως μάρτυρα την υπόθεση της σειριακής μουσικής για να το αποδείξει. Θεωρεί πως αυτό γίνεται με μία τυχαιότητα και εισάγει και την παράμετρο της διάθεσης κάθε φορά του δημιουργού. Ο Chandler συμπεριλαμβάνει και το βαθμό αντίστασης κάθε ανθρώπου στο να αφήνεται σε διάλογο με το υλικό και να παραχωρεί κάποιο βαθμό από τον ολοκληρωτικό έλεγχο του δημιουργού πάνω στο έργο. Εμείς δεν φιλοδοξούμε να διατυπώσουμε μια καινούργια θέση.

Βλέπουμε το μαστόρεμα και την επιστήμη ως συνακόλουθες ροπές και θεωρούμε πως και τα δύο μπορούν να είναι μέθοδοι επίλυσης προβλημάτων. Και τα δύο διαμορφώνουν ένα πολύ χρήσιμο εφόδιο για το μέλλον. Ο αρχιτέκτονας μπορεί να αναδείξει τη χρησιμότητα του μαστορέματος στον σχεδιασμό, ως μια σύγχρονη πρακτική και λειτουργία και να το ενσωματώσει σε μια καθολική σχεδιαστική στρατηγική. Το μαστόρεμα είναι μία δράση που έχει στόχο και σκοπό. Δίνει μια αποτελεσματική απάντηση, σε ένα πρόβλημα. Χρησιμοποιεί ένα συγκεκριμένο, δοκιμασμένο, διαθέσιμο σύστημα κανόνων και το εφαρμόζει με καινούργιο τρόπο. Στις κατασκευές με μαστόρεμα υπάρχει ένα βασικό σύστημα, μια δομική πλατφόρμα η οποία είναι αποδεδειγμένα λειτουργική και εμπλουτίζεται με τις αναγκαίες προεκτάσεις και προσαρμογές. Επινοήσεις που δεν είναι απόλυτα καινούργιες αλλά μέσα στο νέο πλαίσιο αποκτούν άλλο περιεχόμενο. Διαφορετική σημαίνουσα αξία. Όλα τα μέρη δείχνουν την αλήθεια τους, αποδεικνύουν τη λειτουργία τους, μαρτυρούν τον λόγο για τον οποίο βρίσκονται εκεί αλλά και από πού έχουν προέλθει. Αποκαλύπτουν την δομή τους και δείχνουν ξεκάθαρα τον τρόπο συναρμογής τους. Υπάρχει όμως ένας παράγων εξαιρετικά σημαντικός, που αναβαθμίζει αυτό το νοητικό παιχνίδι. Και να, ποιος είναι. Το εύρημα του αρχιτέκτονα να ταιριάζει στοιχεία από διαφορετικούς κόσμους. Η επιτυχημένη σύνθεση παλαιότερων και σύγχρονων ιδεών προσφέρει στον θεατή έκπληξη και ευχαρίστηση. Ενθουσιάζεται ο νους με τη γέννηση πρωτότυπων σχεδίων. Και είναι αυτό κυρίως, το ερωτεύσιμο κομμάτι της ύλης.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

01

1. Claude Levi Strauss, (1977), *Αγρια σκέψη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, σελ. **99,107,114**
2. Ο.π., σελ. **112**
3. Πέτρος Μαρτινίδης, (1990), *Οι λέξεις στην αρχιτεκτονική και επιστημονική σκέψη*, εκδ. Σμίλη, Αθήνα,
4. Bunge, Mario, (1976), *Η φύση της Επιστήμης, Δευκαλίων*, **16**, σσ. **351-363**
5. Claude Levi Strauss, (1977), *Αγρια σκέψη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, σελ. **117**
6. Claude Levi Strauss, (1977), *Myth and Meaning, Cracking the Code of Culture*, Schocken Books
7. Claude Levi Strauss, (1977), *Αγρια σκέψη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, σελ. **119**
8. Boas, (1898), *F introduction to James Teit, 'Tradition of the Thompson River Indians of British Columbia', Memories of the American Folklore Society, vol 6,*
9. Claude Levi Strauss, (1977), *Αγρια σκέψη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, σελ. **114**
10. Όπως αναφέρει ο Levi Strauss το ρήμα *bricoleur* παλιότερα εφαρμοζόταν σε παιχνίδια μπάλας και μπιλιάρδο, στο κυνήγι, τη σκοποβολή και την ιππασία. Χρησιμοποιούταν όμως πάντα αναφερόμενο σε κάποια άσχετη κίνηση [...] Και στην εποχή μας, ο 'bricoleur' εξακολουθεί να είναι κάποιος που δουλεύει με τα χέρια του και χρησιμοποιεί δόλια μέσα σε σύγκριση με εκείνα του τεχνίτη", στο Koetter Fred, Rowe Collin (1993) *Collage City*, The MIT Press, Cambridge, σελ. **102**
11. Claude Levi Strauss, (1977), *Αγρια σκέψη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, σελ **115**
12. Laventure D. *Bricolage*. International Collaborative Dictionary of Communications [URL:<http://mediaresearchhub.ssrc.org/icdc-content-folder/bricolage/>]
13. Claude Levi Strauss, (1977), *Αγρια σκέψη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, σελ. **115**
14. Panagiotis Louridas, (1999), *Design as Bricolage :Antropology Meets Design Thinking*, Published in *Design Studies* Vol. **20**, No **6** σελ. **4**
15. Claude Levi Strauss, (1977), *Αγρια σκέψη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, σελ. **118**
16. De Saussure, (1983), *Course in General Linguistics* Duckworth, published as *Cours de Linguistique Generale*, Payot, Paris, **1916**
17. Claude Levi Strauss, (1977), *Αγρια σκέψη*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, σελ. **115-119**

02

1. <http://designrevolution.gr/blog/design-is/>
2. Alexander, (1964), C Notes on the Synthesis of Form Harvard University Press, Cambridge
3. Le Corbusier, (2005), Για μια αρχιτεκτονική (μτφ. Παναγιώτης Τουρνικιώτης) εκδ. Εκκρεμές, σελ. 55
4. Panagiotis Louridas, (1999), Design as Bricolage :Antropology Meets Design Thinking, Published in Design Studies Vol. 20, No 6 σελ. 8-10
5. www.aeginaportal.gr/
6. Forty, (1986), A Objects of Desire , Design and Society Since 1750 Thames and Hudson, London
7. Πέτρος Μαρτινίδης, (1990), Οι λέξεις στην αρχιτεκτονική και επιστημονική σκέψη, εκδ. Σμίλη, Αθήνα, σ.31-34
8. Panagiotis Louridas, (1999), Design as Bricolage :Antropology Meets Design Thinking, Published in Design Studies Vol. 20, No 6, σελ. 11
9. Collin rowe & Fred Koetter, (1993) Collage City, The MIT Press, Cambridge
10. Άρης Κωνσταντινίδης, (2004), Για την Αρχιτεκτονική εκδ. Άγρα
11. Ελένη Φεσσά Εμμανουήλ, (2001) δοκίμια για τη Νέα Ελληνική Αρχιτεκτονική, εκδ. Ίδρυμα Ι. Κωστόπουλου, Αθήνα
12. Φοργκας Ευα, Bauhaus, Ιδέες και πραγματικότητα, Νησίδες 1999, σελ. 1.
13. Le Corbusier, (2005), Για μια αρχιτεκτονική (μτφ. Παναγιώτης Τουρνικιώτης) εκδ. Εκκρεμές, σελ.192-193
14. Ο.π. σελ. 5-6
15. Keneth Frampton (1999), Μοντέρνα Αρχιτεκτονική. Ιστορία και Κριτική, β' έκδοση. Εκδ.Θεμέλιο
16. Collin rowe & Fred Koetter, (1993) Collage City, The MIT Press, Cambridge
17. Λάββας Γεώργιος, (2002), Επίτομη Ιστορία της Αρχιτεκτονικής, University Studio Press, Θεσσαλονίκη
18. Irénée Scalbert, (2011) The Architect as Bricoleur, Published by: Actar, Barcelona/ New York on behalf of Candide.
19. Robert Venturi, 1977(1966), Η Πολυπλοκότητα και η Αντίφαση στην Αρχιτεκτονική, μτφρ. Γ. Καρανίκας, Αθήνα: Γ. Σ. Κατσούλης,
20. Irénée Scalbert, (2011) The Architect as Bricoleur, Published by: Actar, Barcelona/ New York on behalf of Candide.
21. Ζ. Κοτιώνης, (12-12-2010), Ως τέχνη, ως τοπίο, Καθημερινή, Σεβασμός στην Ιερότητα της Γης, Αρχείο πολιτισμού
22. Σε ομιλία του Δ. Αντωνακάκη που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο εκδηλώσεων για τον Δ. Πικιώνη στην Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας στις 8.12.1987

03

1. Καραϊσκου, Μαλαματένιου, Οικονομοπούλου, (2008), Ανακύκλωση και αρχιτεκτονική, Μια σχέση αλληλεπίδρασης, Διάλεξη ΕΜΠ
2. Λιάκος Αντώνης, (27-10-2012) Μια πόλη παλίμψηστο, Εφημερίδα Το Βήμα
3. Collin Rowe & Fred Koetter, (1993) Collage City, The MIT Press, Cambridge
4. Ο.π. σελ. 112
5. Περιοδική έκδοση ΣΑΔΑΣ/ Περίοδος Γ/ Τεύχος 00/Μάρτιος 2013
6. <http://www.archdaily.com/>
7. <http://superuse-studios.com>
8. Σουζάνα Αντωνακάκη, (20-06-2002), Τα Νέα, Στολίδι στο παλαιό λιμάνι των Χανίων
9. <http://archi.ru/world/50551/dialog-skvoz-veka>
10. <http://www.archdaily.com/>

04 - 05

1. Κώστας Μωραϊτης (2005) Η μετάβαση της Αθήνας, "Σημειώσεις για την πόλη ως φυσικό υπόβαθρο της ανθρώπινης δημιουργικότητας", επιμέλεια : Χ. Κάλμπαρη-Κ. Ντάφλος, εκδ Futura.
2. Ελένη Καλαφάτη, Δημήτρης Παπαλεξόπουλος, (2006) Τάκης Χ. Ζενέτος, Ψηφιακά οράματα και αρχιτεκτονική, Libro
3. The Mentor, (1986) The Hacker Manifesto, published in the underground hackerezzine Phrack in Volume One Issue 7
4. hacker manifesto
5. Κώστας Ντάφλος, Πρακτικές Τεχνοπολιτικών Εικαστικών Μέσων: Διαλογικές τέχνες. Κεφ.3 Χάκερ Διαλογικές πρακτικές, § χάκερ -μπρικολέρ (bricoleur). (υπό έκδοση)
6. Linus Torvalds, εμπνευστής του ανοιχτού συστήματος για υπολογιστές, Linux
7. Τί ανήκει σε ποιόν, ποιά είναι οι όροι στους οποίους πρέπει να πειθαρχήσω καθώς δημιουργώ ή παράγω δημιουργικότητα.
8. Συνέντευξη του Lawrence Lessig (IntervjuLessig.org)
9. Ελένη Καλαφάτη, Δημήτρης Παπαλεξόπουλος, (2006) Τάκης Ζενέτος, Ψηφιακά Οράματα και Αρχιτεκτονική, Libro, Αθήνα.
10. Brian Fitzgerald, Ian Oi, (2004), Free Culture: Cultivating and the Creative Commons, Media and Arts LawReview
11. Ορισμός για μία κοινωνική τάξη που έχει δοθεί από τον αμερικανό οικονομολόγο και κοινωνιολόγο Richard Florida, και χαρακτηρίζει ένα κρίσιμο πλήθος πολιτών που έχοντας τρία Τ χαρακτηριστικά (Technology, Talent, Tolerance) γίνεται κινητήριος δύναμη για την εξέλιξη των πόλεων.

- 12.** Η Creative Commons (C.C. - Δημιουργικά Κοινά) είναι μια μη κερδοσκοπική οργάνωση που ξεκίνησε το **2001** με ιδρυτή τον Lessig και με την υποστήριξη του Center for the Public Domain καθώς και την πρόσθετη υποστήριξη σπουδαστών της νομικής σχολής του Harvard. Στη Ελλάδα η έναρξη της Creative Commons πραγματοποιήθηκε σε ένα συνέδριο τον Οκτωβρίου του **2007**. Το εγχείρημα αυτό ασχολήθηκε με την επέκταση του εύρους των πνευματικών δικαιωμάτων ώστε τα έργα και οι ευρεσιτεχνίες να μπορούν νόμιμα να μοιραστούν στο κοινό. Η C.C αποσκοπεί στον να προωθηθεί καλύτερα η ταυτοποίηση του έργου και του δημιουργού. Διαπραγματεύει τους όρους επαναχρησιμοποίησης του περιεχομένου.
- 13.** http://www.freesoftwaremagazine.com/articles/commons_as_idea
- 14.** Το λογισμικό είναι το άυλο κομμάτι των υπολογιστών. Προϊόντα που έχουν δημιουργηθεί με διάφορες γλώσσες προγραμματισμού και διάφορους τύπους. Εφαρμογές, ιστοσελίδες, λειτουργικό σύστημα, ενδιάμεσο λογισμικό, παιχνίδια.
- 15.** Bertrand Russell (1949), «The Role of Individuality», Authority and Individuality
- 16.** Ο Otto Von Busch δημιούργησε τον όρο hactivism από το hacking, που αναφέρεται στην κουλτούρα των προγραμματιστών του MIT. Η έναρξη της κίνησης του ελεύθερου λογισμικού θεωρείται από τις πιο σημαντικές συνεισφορές στον κόσμο των λογισμικών των ηλεκτρονικών υπολογιστών. Να ανοίξεις ένα σύστημα, να έχεις πρόσβαση σε αυτό, να μάθεις να το χειρίζεσαι με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, επιτρέπει σε κάποιον να τον ανακατενέμει και να τον τροποποιήσει με τον τρόπο που επιθυμεί. Υποστηρίζει πως οι χάκερς χτίζουν και δημιουργούν έναν κόσμο και οι κράκερς τον διαλύουν, τον καταστρέφουν.
- 17.** Μια τέτοια οργάνωση είναι η openwear.org που ξεκίνησε τον Οκτώβρη του 2009 με την υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης με κύριο σκοπό την προώθηση της μόδας με μια εναλλακτική προσέγγιση, μέσω ενός περιβάλλοντος που μπορεί ο καθένας να γνωρίζει.
- 18.** Knut Ebeling, (2011), Refashioning a system: how open source has influenced Fashion Design
- 19.** Wikihouse.cc και Paperhouse.co. Διαδικτυακοί τόποι όπου καταξιωμένοι αρχιτέκτονες δέχτηκαν την πρόκληση και κάθε ένας πρόσφερε μία ολοκληρωμένη σειρά σχεδίων ελεύθερη προς το κοινό.
- 20.** Alastair Parvin TED conference : Architecture for the people by the people
- 21.** Ελένη Καλαφάτη, Δημήτρης Παπαλεξόπουλος, (2006) Τάκης Χ. Ζενέτος, Ψηφιακά οράματα και αρχιτεκτονική, Libro
- 22.** Collin rowe & Fred Koetter, (1993) Collage City, The MIT Press, Cambridge
- 23.** Charles Jencks and Nathan Silver, 2013, Adhocism, MIT Press, Massachussets
- 24.** Έριχ Σόερμαν, (1981) Οι λόγοι του φύλαρχου Τουιάβι, Ο Παπαλάνγκι, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα

BIBΛΙΑ - ΑΡΘΡΑ - ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ

- Claude Levi Strauss, (1977), Αγρια σκέψη, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα
- Πέτρος Μαρτινίδης, (1990), Οι λέξεις στην αρχιτεκτονική και επιστημονική σκέψη, εκδ. Σμίλη, Αθήνα
- Bunge, Mario, (1976), Η φύση της Επιστήμης, Δευκαλίων
- Laventure D. Bricolage. International Collaborative Dictionary of Communications
[URL:<http://mediaresearchhub.ssrc.org/icdc-content-folder/bricolage/>]
- Panagiotis Louridas, (1999), Design as Bricolage :Antropology Meets Design
Thinking, Published in Design Studies Vol. 20, No 6
- De Saussure, (1983), Course in General Linguistics Duckworth, pybished as Cours de Linguistique Genarale, Payot, Paris, 1916
- Alexander, (1964), C Notes on the Synthesis of Form Harvard University Press, Cambridge
- Le Corbusier, (2005), Για μια αρχιτεκτονική (μτφ. Παναγιώτης Τουρνικιώτης) εκδ. Εκκρεμές
- Forty, (1986), A Objects of Desire , Design and Society Since 1750 Thames and Hudson, London
- Collin rowe & Fred Koetter, (1993) Collage City, The MIT Press, Cambridge
- Ελένη Φεσσά Εμμανουήλ, (2001) δοκίμια για τη Νέα Ελληνική Αρχιτεκτονική, εκδ. Ιδρυμα Ι. Κωστόπουλου, Αθήνα
- 'Αρης Κωνσταντινίδης,(2004), Για την Αρχιτεκτονική εκδ. 'Αγρα
- Φοργκας Ευα, Bauhaus, Ιδέες και πραγματικότητα, Νησίδες 1999
- Keneth Frampton (1999), Μοντέρνα Αρχιτεκτονική. Ιστορία και Κριτική, β' έκδοση. Εκδ.Θεμέλιο
- Λάββας Γεώργιος, (2002), Επίτομη Ιστορία της Αρχιτεκτονικής, University Studio Press, Θεσσαλονίκη
- Irénée Scalbert, (2011) The Architect as Bricoleur, Published by: Actar, Barcelona/New York on behalf of Candide

- Καραϊσκου, Μαλαματένιου, Οικονομοπούλου, (2008), Ανακύκλωση και αρχιτεκτονική, Μια σχέση αλληλεπίδρασης, Διάλεξη ΕΜΠ
- Λιάκος Αντώνης, (27-10-2012) Μια πόλη παλίμψηστο, Εφημερίδα Το Βήμα
- Περιοδική έκδοση ΣΑΔΑΣ/ Περίοδος Γ/ Τεύχος 00/Μάρτιος 2013
- Σουζάνα Αντωνακάκη, (20-06-2002), Τα Νέα, Στολίδι στο παλαιό λιμάνι των Χανίων
- Κώστας Μωραΐτης (2005) Η μετάβαση της Αθήνας, "Σημειώσεις για την πόλη ως φυσικό υπόβαθρο της ανθρώπινης δημιουργικότητας", επιμέλεια : Χ. Κάλμπαρη-Κ. Ντάφλος, εκδ Futura.
- Ελένη Καλαφάτη, Δημήτρης Παπαλεξόπουλος, (2006) Τάκης Χ. Ζενέτος, Ψηφιακά οράματα και αρχιτεκτονική, Libro
- The Mentor, (1986) The Hacker Manifesto, published in the underground hackerezine Phrack in Volume One Issue 7
- Κώστας Ντάφλος, Πρακτικές Τεχνοπολιτικών Εικαστικών Μέσων: Διαλογικές τέχνες. Κεφ.3 Χάκερ Διαλογικές πρακτικές, § χάκερ-μπρικολέρ (bricoleur). (υπό έκδοση)
- Brian Fitzgerald, Ian Oi, (2004), Free Culture: Cultivating and the Creative Commons, Media and Arts LawReview
- Knut Ebeling, (2011), Refashioning a system: how open source has influenced Fashion Design
- Charles Jencks and Nathan Silver, 2013, Adhocism, MIT Press, Massachussets
- Εριχ Σόερμαν, (1981) Οι λόγοι του φύλαρχου Τουιάβι, Ο Παπαλάνγκι, εκδ. Υψιλον, Αθήνα
- Robert Venturi, 1977(1966), Η Πολυπλοκότητα και η Αντίφαση στην Αρχιτεκτονική, μτφρ. Γ. Καρανίκας, Αθήνα: Γ. Σ. Κατσούλης
- Ζ. Κοτιώνης, (12-12-2010), Ως τέχνη, ως τοπίο, Καθημερινή, Σεβασμός στην Ιερότητα της Γης, Αρχείο πολιτισμού
- Ζακ Ντεριντά, (2003), Η γραφή και η διαφορά, Εκδ. Καστανιώτη

ΔΙΑΔΥΚΤΙΟ

<http://designrevolution.gr/blog/design-is/>

<http://www.archdaily.com/>

<http://superuse-studios.com>

<http://archi.ru/world/50551/dialog-skvoz-veka>

<http://www.athensvoice.gr/>

<http://www.kathimerini.gr/>

<http://pentekappa.wordpress.com/category/art/>

<http://www.superuse-studios.com/>

<http://markerstetter.blogspot.gr/2010/11/bricolage>

<http://p2pfoundation.net/>

<http://mathe.ellak.gr/>

<http://www.iefimerida.gr/>

<http://parallhlografos.wordpress.com>

ΕΙΚΟΝΕΣ

- σελ. 15 www.flickr.com / www.ateliervanlieshout.com
www.themindunleashed.org / www.archetypoplus.gr
www.myartmycakes.gr
- σελ. 22 Για μια αρχιτεκτονική, Le Corbusier
Architecture without architects, Bernard Rudofsky
Primitive Architecture, Enrico Guidoni
- σελ. 25 www.vimeo.com / www.printerest.com / www.nea.gr
- σελ. 33-34 www.culture2000.tee.gr/ www.iefimerida.gr
- σελ. 44 www.archi.ru
- σελ. 45 www.planningpool.com
- σελ. 46 www.superuse-studios.com
- σελ. 47 www.dimokratis-chania.gr
- σελ. 49 www.archdaily.com
- σελ. 58 <http://opensourcemachinetools.org/multimachine/>
- σελ. 59 http://issuu.com/cornucopiazine/docs/refashioning_a_system-ruiz_schmidt_e-book
- σελ.61 www.wikihouse.cc
- σελ.62-63 www.wikihouse.cc
- σελ.65 <http://opensourceecology.org/gvcs/>